

ПОСТУП

ВІСНИК ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

ЗМІСТ

Нарцизи (СВЯТОПОЛК ЧЕСИНА) — Грім (СТ. СЕМЧУК) —
 ** (А. М.) — Повінь (ГЕРТА ПОЛЬ) — ** (А. М.) — Ідео-
 логія консерватизму а історична культура (МИК. ПАСІКА) —
 На переломі двох епох (ДЕНИС САВАРИН) — Побожний чо-
 ловік (Л. НИГРИЦЬКИЙ) — Поль Кльодель (Л. НИГРИЦЬКИЙ) —
 Прийди! (А. М.) — Україна в писаннях хорватського черця
 Юрія Крижанича (МИКОЛА АНДРУСЯК) — Студентські літа
 (Др. О. НАЗРУК) — Зі світа. — ** (А. М.) — Бібліографія.
 Літературні замітки й анекдоти. — Криве дзеркало.

ЛИСТОПАД—ГРУДЕНЬ

7. РІЧНИК

1927

9—10 ЧИСЛО

Від Редакції

Кінчимо знову один рік нашої праці. Кінчимо з тим внутрішнім задоволенням, що *мимо дуже важких обставин*, ми всетаки доплили до берега слідуєчого року. І подаючи нашим читачам останню книжку журналу в цім році, звертаємося до них з горячою просьбою: якщо справді бажаєте, щоб Ваш „Поступ“ розвивався — то відберіть нам журу за його матеріяльну долю. Споможіть його точним вплачуванням пренумерати та зеднуванням нових передплатників. Підопріть одинокий літературний журнал, що служить поширенню найкращих і найвищих ідеалів католицької Церкви та Українського Народу. Дайте матеріяльну змогу вирости нашому журналові, щоби він став у повнім того слова значінню речником правдивого — бо на пошані духовного і світського Авторітету опертого — **поступу нашої Батьківщини.**

Від Адміністрації

Всіх наших передплатників і кольпортерів просимо вирівняти залеглі за цей рік довги, бо в противнім випадку припинимо від нового року висилку.

Передплата на 1928 рік остає та сама,

себто 10 золотих річно, які можна вплачувати радами. Застерігаємо собі підвишку передплати в році, якщо обем журналу бувби збільшений поверх 20 аркушів на рік. Оскільки би число передплатників збільшилося, тоді „Поступ“ виходитиме правильно що місяця (крім ферій) у трох аркушах, себто 30 аркушів на рік, а передплата виносила б лише 14 золотих річно. Про евентуальні зміни подамо нашим читачам відомости в нашій пресі.



СВЯТОПОЛК ЧЕСИНА

Нарцизи

(Із збірки: Чорні маки)

1.

Інеєм, як сріблом
мої поля —
а стерні в розпуці:
Була!.. нема!..

Вернися голубко —
твоя земля
(хоч збита... хоч в стернях...)
жива... жива...

Кидайте брилянти
мені... Ї..
(Перлисто у гомін
пісні душі)

2.

Пестиво манила сон
коралем мрійно до зір...
А очі топили тон
блакитним чаром без мір...

Руками на захід — схід
ісплела роси кіс...
Здрожала тінню грудь,
як нахилився ліс...

Шовково мерехтять
 вовнисті клуби хмар
 і бліднуть і мигтять
 від леготу примар...

З далека синь висот.
 Подай, подай нектар!..
 і благання істот:
 Наш ідол!.. цар!..

Зрумянена до сліз,
 на лоні дроз столить:
 Сплітайте скиби кіс!
 Любіть!

3.

Проміннями вії..
 Дві зірки в блакиті
 про мрію забуту віщують...
 Трояндами щічки,
 брилянтами змиті,
 щось знають таємне, любують...

Лебедями руки
 привітно із далі:
 Веснівки зацвили у гаю..
 Пестиво, любовно
 в зеленій похвалі
 соромиться гилля розмаю.

У пустощах Велес
 розгорне, розкине
 принадами гаю по лузі..
 Спяніле проміння
 на зарінках лине
 в розіскреній золотом смузі.

Пасмами рубінів,
 пасмами опалю
 розкинулись хмари по краю..
 Хтось сплеснув руками
 з безмежного жалю
 по скарбах розгублених раю...

А Ладо перлисто:
 — Дві рожі пашіють
 в любовному шалі, принаді..
 — Зірви їх коханий!..
 — Хай в розкоші мліють
 безтямному чарові раді.

— Хай линуть, хай вянуть
 узліссям весною
 принаді зеленого гаю..
 Ох, Ладо богине!..
 далеко за мною
 розкинено пестоші раю..

4.

Платками диких рож закину чорний слід..

Богине!

Чом мені лілейний промінь зблід?

Даремне я ходив,
 даремне я просив.
 Юрба ішла навстріч,
 як темна, люта ніч..
 і вихор дув, гуляв,
 як ангел зачиняв
 розпуки білий крам..
 а я забутий... сам..

Життя мені дало
 від золотих кайдан
 на сірий глум землі
 зболочений лахман.
 Я взяв у трепіт рук..
 (а вітер зняв туман)
 Під перший серця стук
 спалало тисяч ран.
 З алябастрових рам
 вдихнув я п'яно сніть —
 корчі із болю гам:

Гасить!...

F i n a l e.

Гей шумить вода
 щілинами в діл,
 блискають русла
 крізь скалистий міл.
 А все судно
 повиває мла,
 піна лиже дно
 крилами весла.
 — Ще сповни, нахиль
 малинових чаш'..
 Випю на безсиль —
 знов наллеш і даш'..
 — Ох! Даю!.. даю!.. —
 (прискає вода)
 — Випеш без жалю
 до самого дна!..!..

Закрутилася мла...
 Вир реве, шумить...
 Вже нема весла...
 Вже нема човна...
 Зрив, скала гремить...
 Град зусиль,
 бризки хвиль,
 лід,
 шум,
 свист...
 Наче лист
 У розкрити тьму
 я
 лечу...
 ...жену...

Чорні скелі,
 темні прірви...
 Ой, без дна!..
 Крізь головні
 невимовні
 відгомони...
 ...стони...

Господи!...

...Тюрма!

СТЕПАН СЕМЧУК

Я прийшов кинути вогонь на землю
і щож хочу, як щоби він розгорівся. Лук.

Грім

(Хвилина задуми)

Хмари. Шум, клекіт, темно, тем-
ніш. Тьмава лава булькоче:
Ідемо валами
чорними, гордимі;
неситими ордами,
дємо, женем,
загладу несем...
віками, віками
ревем.

З підземелля:
Ростіть! Зростає у шал.
Хай царить тьма,
діявольська.
Хай наростає ваш вал
на град, на бурю, на шал...
Хай стане темно у день —
бо ми не знаєм пісень,
бо ми ревіття і шум,
бо ми діявольський глум,
бо ми дишем огнем...

Хмари: Ростем...

Душа (побита, поранена), малень-
кою зіркою сяє:
Живу, живу.
Хоч хмари довкола,
Хоч розтіч, крамола,
Хоч змовкли пісні
усі, усі...
Хоч рев, хоч гук
пекольних рук --
я ще живу
лечу, лечу...

З далека білі руки — Марії.
Материнський плач:
Дитинонько!
Куди ти линеш?
Куди ти летиш?

Проміння розсипала рано,
Ще до світанку, ще тьмою...
Дитинонько, зіронько
Куди ти летиш?...

Душа:

Матусю рідненька,
матусю любенька,
до Тебе, до Тебе я лину
літами, віками без впину.
Часами паду у знемозі,
бо хмари на нашій дорозі,
бо тьма, і регіт, і рев,
бо...

З підземелля:

побиті верхівя дерев.
Верхівя тужно із далі:
Нас не побито,
нас не погнуто,
над нами щастє забуто...
Сльози і мрії
Диви Марії
над нами тихо розснuto...

Щастя:

Я понад вами,
понад верхами,
понад віками
жду —
мого народу
тужливу вроду
веду.
Я понад вами
розібю тами
пекольних хмар —
В огні і крові
бурю обнови
несу на дар!

Міліони земляків:

Дар, дар!...
Дай... подай... роздай. —
Ми хочемо легкого хліба,
наживи, забави, гульби —
ми серце давно вже продали
в притворі судьби.

Повія:

Я серця не маю.
Чи мала? — не знаю.

Не бачу, не чую,
плазую
Багном, багном що дня
без кінця...

Совість остро: Є кінець.

Повія: Чи хто говорить? —
не чую.

Плазую, руйную...

Марія: Дитино! Верни!

Повія: Куди?

Душа: В далекі діточі сни...

Совість: Ще час.

Вогник душі: І я ще не погас...

Душа: На зарінки весни

Верни, верни, верни!..

Хмари лютю напираться. Синіють.

Лискавка: Ублю!

Хмари:

Не знаєм дарунків,
не знаєм пощади,
ми хочемо пиру —
заглади!

Лискавка: Спалю!

Кигтями порозриваю —
від краю... до краю.

Душа: Мій раю!

Загублений раю...

Марія близько: Він тут.

*Хмарами стрясає вогонь. Го-
рять. Хвилина обнови. І дощ роз-
сипається над полями й левадами.
Стає любо, тихомирно.*

Грім гогоче:

Він тут!

Він був і є.

Крізь хмари сяє

і променіє,

Силою юний

душу леліє.

Темінь торощить,

світло зсилає —

вогнем і кровю

палає, грає.

Любови! Жертви!

Встаньте із пут!

Серця горою!...

Він тут!... Він тут!

*Від полонин сонцем і сопілками
мережаний голос душі:*

Лину весняно
сонцем окрита,

щастям сповита, щастям налита...

лину румяно,

чисто весняно —

з усміхом мрії

віри, надії

рай досягаю,

рай відчиняю

для тебе лину,

горю, страдаю

Краю...

мій Краю!...

А. М.

На костирі жертвовному

Палає душа...

Довкола ніч... беззоряна...

Розстелилися у темряві шляхи...

...Ночують...

Твоя правда в просторі...

Наближається...

Шляхом соняшним іде...

Радуйся Земле Велика!

Осанна!

ГЕРТА ПОЛЬ

Повінь

Переклад з німецького

Одра підбуває.

З глухим грохотом розбиваються високі хвилі об кам'яні аркади мосту, заливають береги, обертають вербові пні та безлистий чагарник і збираються з шумом та булькотом на низше положених сіножатях. Коли мешканці малого високо положеного сільця при першому розсвіті виглянули крізь вікно, усю долину вкривало уже чимале брудно сіре озеро. Нагальні удари вихру переганяють перші платки снігу понад каламутною верхнею води. Нестримно підбуває хвиля. Білі стіни пільної каплички поринають щораз то глибше і глибше. Але все таки сіра стежка гостинця, ще некрита водою, вється від села до села.

У низьку світлицю величавого хутора «під буками» увійшли саме дві жінки. Вони на сповид не багато дбають про повінь. Старша пробує на чисто вимитій долівці кроки якогось замашного танку. Під її важкими черевиками скриплять зеренця піску, а сама жінка крутиться далше з невдоволеним виразом лица. Молода дівчина приглядається їй збоку, і від часу до часу дає їй вказівки, та ледви здержується від сміху. Та коли наглий удар вихру з ломотом затр снув браму, вона повертається і глядить трівожно крізь спітнілі шиби. Заспокоюється одначе швидко. Хата її тітки вдови Анни лежить високо і має сильні стіни. А там перець нею стоїть фігура святого Івана, яка боронить посілля.

— Се за поволі, тітко! — кличе за танцюристкою.

Анна Грохля, туга, вже й не молода жінка наступила саме собі на край довгої суконної спідниці. Спотикнулася, поскочила кілька кроків вперед та приклонившись до кафлевої печі втирала піт з червоного лица.

— Таки не навчуся! — кричить люто. Волілаб набирати цілу фіру обірнику як ще хочби годину такої скаканки.

— Ви, тітко, надто повагом беретеся за діло! — підносить несміло заміт дівчина. — Погляньте тільки, як се легко! Здіймає деревляні черевики з ніг, од тих у червоні панчохи, підбірає дещо спідницю і починає вертїтиса легко і принадно.

— Раз, два, три, чотири... — мугикає при сьому про себе. Невдоволено приглядається її Анна.

— Ходїть, попробуйте ще раз! — приговорює чорнявка. — До весілля можете ще навчитиса. Знаєте прецінь, що Мартин любить танок. Чиж буде на весіллі підпирати стіни?

— А тобі яке діло! — виривається у молодиці.

Неохоче починає наслідувати принадні рухи молодої своячки. Просто злісно збірає від заду спідницю у жменю та танцює великими скоками, а проте тільки дуже поволі пересувається з місця на місце. Лице наливається кровю й вона так завзято танцює, що й не завважує, що відчинилися ворота. Оглядається аж тоді, коли за плечима роздається сильний та безжурний регіт. В дверях стає Мартин Ленерт. Анна красніє ще більше. Вона перестає гуляти і наче зловлена на поганому вчинку, тікає під вікно. Зі злістю прикусує вузкі губи.

— Навіщо томиш себе, Анно? Ти ніколи не навчишся гуляти; се мусить лежати в крові!

Високий, темноокий молодець висказує сі слова, наче задобрити хотів молодицю. Ось він насвистує мелодію танку та колихається стоячи і дивиться з усміхом висшости на жінку, яка стоїть у тіни. І нагло обхоплює його охота до збитків. Не питаючися довго обіймає рукою стан чорнявки і починає з нею гуляти.

Дивлячися трівожно у бік тітки, дівчина на силу дала себе звести з місця. Її головка сягає ледви до плеча молодого мужика. Тільки через одну мить підіймає вії і з острахом усміхається до свого танечника. Ось уже втрете.

Висока ростом жінка приглядається зі свого затіненого кута витріщеними очима танцюючій парі. У її погляді чаїться злоба.

— Як тільки повернеться до лона спиною, то усміхається до неї! — мелькнула у неї гадка.

Вона радо позбуласяб її, та підозріння сверлить далі.

— Як се дівчинице розпалилося, як світять її очі!

Вона кусає губи, віддиhaє з трудом, а в кінці стає на дорозі танцюючим.

— Доволі! — приказує її високий, холодний голос. — Що ви мені тут покажете сі витребеньки, яких я не зношу. Сеж просто малпачі скоки! А ти махай до худоби! — гукає на дівчину, яка здержується залякана, — швидко треба буде подоїти. Опісля навибірай собі мішок бараболі. Завтра можеш їх завезти своїй мамі. Вонаж і так не має з чого жити.

Ось що! Ось як повчила вона swojego судженого, що се тільки бідна своячка, яку тільки за милосердя приймають у хату.

Без слова відповіді вийшла Анна з хати. Молодиця заставляє міжтим перекуску. При сьому кидає раз по раз напів докірливі погляди на Мартину, який стоїть біля вікна зі заложеними руками й глядить у западаючі сумерки. Поодинокі платки снігу літають у сірому повітрі. Безлист! біла дикого винограду вдаряють об вікна. Що за безнадійне веремя! А таки куди миліше буде йому мандрувати гостинцем до рідного села, коли холодний вітер обівати буде його голову, чим тут у теплій духоті сієї кімнати.

Ось чує, як поволі, несміло наближається до нього великий крок Анни. Повна, веснянками вкрита рука жінки лягає на його плече.

— Щось у тебе, Мартине, позамерзали сьогодня слова! Ходи! Ось я тобі налила чогось такого щоб ти відтаяв. Вона сміється нишком, затикаючи губи, а він підходить до стола і стоячи випив чарку вина. Анна присуває йому крісло, а там заставляє тарілку зі свіжими налисниками. Одначе Мартин став запинати загортку.

— Ні, ні, мені годі довше! — говорить спішно. — Другим разом, Анно. Я бажав тільки поглянути на стан води. По се я тільки й прийшов. У нашому селі приходський огород уже під водою, а біля хреста гостинець уже був залитий. Мушу забіратися, щоби зайти домів, заки стемніє до решти.

— На гуляння мав ти часу доволі! — відповіла огірчено.

Та ось задобрив її, беручи за руку.

— За три неділі яж остану при тобі на завсіді.

Вона туго обняла його раменами, а її голова з тісно плетеними косами важко спочила на його груди.

— Ох коби швидше!

Її горячий віддих вдарив у його лице.

— Можеби ще зарізати теля?..

— Роби як знаєш. Все буде гаразд. Та ось пока треба йти!

Хапає за шапку, а коли вона глядить на нього з ожиданням туги, цілує з легка її лице. Виходячи з кімнати чує, як вона пряче зі стола та замикає вино. Буде з неї пильна, ошадна хозяйка! На гадку про се, сміється гірко, а там виходить на двір. Його погляд пробігає довгий ряд столів та стаєн. Справді, се для нього не аби яка »партія.« Анна Грохля вміє господарити, про се нема й сумніву. Примістила вона й як слід гріш свого помершого чоловіка. За нього купила собі прецінь другого.

Злісно сміється про себе Мартин Ленерт. Хитра, прехитра жінка з сієї Анни. Зовсім незаметно опутала його до решти. Щоби забезпечити стару маму та сестри, почав він було будувати хату, бач давна, дряницями крита хата валилася зовсім. Старий Грохля, який ще тоді жив, позичив йому гроші на будову. Після швидкої смерти старого попав він у грошеву скруту. Але Анна, яка тоді носила жалобу, успокоїла його що мовляв вона не править з нього грошей, а якщо йому ще більше потреба...

І не вагаючись, позичила йому ще раз більшу суму. Бо й поза сим була вона до нього привітна — над міру привітна. Не счувся сам, коли опинився за столом перед багатою заставою. Анна налила йому червоного вина і завважала мимоходом, що може хочби що днини пити, вино, якщо захоче. Нехайжеж він відвідає її знову, коли буде в селі. Відвідини сі прийшли якось самі собою. Анна порадила йому будувати нову клуню, — він згодився — а вона таким робом брала його щораз то більше в руки. Вкінці раз, коли град знищив йому жниво і він знову прохав її заждати на заплачення рати, Анна дала йому до пізнання, що в неї є охота перечеркнути увесь рахунок довгу, як що він рішиться віддати своє посілля молодшому братові, а зате піде господарювати з нею у дворище »під буками.«

Мусів рішитися, а вибору уже не мав. Батьківське посілля було вже в половині власністю Анни. Стояло її тільки протягнути руку та захотіти, то він мусівби разом із ріднею покинути дворище — жебраком. Під таким напором звідусіля бачив тільки оден вихід у подружжі з багатою вдовою. Мимоволі мусів признатися, що ситість та вигода у її домівці надили його не мало, а й вона сама була саме у цвіті літ, справна та тямуча. Тим то й не тратив часу на довгі й безуспішні міркування, тільки згодився на предложення вдови. І все булоби гарно, коби не появилася була у посіллі »під буками« шовкова головка Анни. З тої то днини зрозумів він нагло, що він ще молодяк та що будучи паном дворища »під буками« буде він на ділі бідаком, куди біднішим від кожного свого парубка, який крадьки обмінюється зі своєю любкою поцілунком.

Серед понурих гадок шкандибав Мартин Ленерт через подвіря, та переходячи попри стайню, підняв нагло голову наслухуючи. Чи се не співає хтось нишком?..

Ах, се Лена, Лена!

І йдучи без надуми за палким поривом, він хилється і входить крізь низькі ворота. На виступі стіни стоїть мала ліхтарня, яка кидає жовтяве світло через осліплі шибки. У слабому сяєві сиділа на стільчику Лена, підгнувши високо коліна, наче від холоду. Заляканим та проте ясним погля-

дом глядить вона на парубка, який вбігає наче та буря... Пісонька змовкає на її устах, вона здригнулася й зітхнула. Мартин схилився до неї, а його дрожачі руки стали гладити її лискучі коси.

— Лено, — моя чарівна Лено!

— Лиши мене! — випрямлюється під стіною дівчина. — Я.. я не хочу! Вона відхиляється в зад. Та ось по хвилі у обоїх рівночасно витягаються до себе руки, наче руки потопаючих...

Він ще не успів доторкнутися до її цвітучих губ, коли нагло лице Лени змінилося, помертвіло. Вона зблідла і вхопилася за рамя парубка, а її залякані очі устремилися у пільму стайні.

— Ти чув?

— Ні — нічого!

Одначе Лена зітхнула глибоко. Сей утаений шорох вирвав її зі солодкого оп'яніння. Вона вмить отямлюється і лагідно та рішучо відсуває від себе парубка, який знову бажає її обняти.

— Мартине, — зітхає, щож буде з того у майбутньому?

Важко переводить дух парубок.

— Не думай про се, кохана, і не тепер! Скажи мені, коли побачу тебе знову? Завтра? Вечером біля каплички? Хочеш? Прийдеш, що?

Він прохає наче хлопя, а вона підтакує тільки головою, примкнувши очі. Вд давно прогомоніли уже його кроки, а вона все ще мов одеревіла опирається об вогку стіну. Аж ось чувається важений тупіт ніг жінки, яка входить у стайню, а там і хапає її дебела рука...

* * *

Довше чим звичайно не спить сьогодні челядь у дворі »під буками.« Вода сильно підбула у вечірних годинах. У стайнях реве та блее трівожно чужий товар, який люди з долішнього села пригнали сюди для безпеки.

На столі у пекарні блимає свічка, а при ній сидять біля себе дівки й парубки. Стара Ганка клонить голову над старим помаранним молитвенником та прохає Святих про поміч під час повені. Наче глухий говір хвилі звучить зітхання — відповідь зібраних: »Молися за нами!«

— »Від допусту, землетрусу« — дріжить голос старої, а молоді хлоплятка трівожно, наче чувають на собі бич Божий і бубонять покірно: »Спаси нас, Господи!«

— Від нашої смер...

Тут здригається уся. З ломотом зачинюються двері хати. Ось важкий та спільний крок у снігах, а по хвилі у дверях стає Мартин Ленерт. Зриває з голови засніжену шапку та почервонілими від холоду руками причісує густе волосся. Неспокійно глядять чогось його очі...

— Деж діли ви Лену?

Сивоволоса Ганка припіднімається з місця. Молоді поштовгуються нишком, а стара відповідає неохітно:

— Хозяйка відправила її вже домів!

Опісля сідає назад на своє місце.

У двох кроках станув Мартин перед старою служницею. Він визвірюється на неї, наче не дочув гаразд. Та вона повтарає з притиском:

— Лена відійшла та вже й не поверне. Запитайте самої пані, якщо вам так дуже ходить про сю дівчину.

І злобно посміхаючись, кривить стара свої тонкі губи.

Парубок важко дишучи, чіпляється рогу стола. Ось ось і впаде з його уст різка відповідь. Та він чує, як на ньому спочивають зачудовані погляди усіх зібраних при столі і вгамовується.

— Пані де? — попитає.

І швидко наче дорога йому кожда хвиля йде до хозяйки Анни. Вона сидить за столом і гаклює при світлі червоно отіненої лампи. Її біляві брови підіймаються. З негодованням приглядається заболоченим чоботам вбігаючого. Треба буде завтра знову змивати долівку... Але під понурим поглядом парубка занепокоюється і вона.

— Чогож тобі знову? Я гадала, ти давно вже дома!

— Дома? — сміється злісно Ленерт. Знаєш прецінь, що гостинець уже залитий. Упродовж останніх годин вода підбуває мов скажена.

Вона не дивиться йому в очі.

— Можеш прецінь ночувати у шурина. Ось я сейчас пішлю дівку...

І молодиця пробує пересунутися попри нього до дверей. Та він залізною рукою хапає її за сугав руки.

— Кажі спершу де ся дівчина... де Лена? Не випушу тебе швидше!

— Хибаж не сказали тобі вже в пекарні, що з нею? Пусті мене, зліснику, бо кричатиму. — Так, я прогнала її, безстилицю. Бачила я доволі крізь двері стайні! Щоби так безлично ловити хлопа! Я вже здавна бачу, як вона за тобою назирцем ние... Тимто ти й повинен бути мені вдячним, що я спрятала її тобі з дороги.

— Чи вже все? — Мартин потрясає її плече. — Сказала все? Ну, так слухай! Якщо хто тут винен, то тільки я!

Вдаряє себе кулаком у груди.

— Ти повинна була мене потягнути до відвічальности, а не слабу дівчину, яку ти немилосердно прогнала під ніч з хати. Тиж знала, що вона сьогодні не зможе перебраться до матері. Я мужчина не зважився на се, а її та сама дорога що й мені!

— От, що там? Вона не з цукру! На мене теж ніхто не оглядається. А ти будь розумний та лиші вже сварку. Одно те затям собі! тут грізно глядить на нього. — Між нами усе остане по давньому, принайменше про око. За три тижні весілля... Я хочу тебе мати і не віддам нікому!

Тривожна мовчанка. Вінки винограду вдаряють тихо об скло вікон. Важко стогне парубок у своєму горю, та тихий брязкіт шиб звучить у його ухах наче пригадка ночі. Він здригається. Глибоко зітхає ще раз і не кинувши оком на молодицю, яка наче побідниця стоїть, опіраючись об стіл, вибігає з хати у темряву.

* * *

По самітному гостинци шкандибає спішно Мартин Ленерт, а зпід його стіп бризкає високо снігова вода. Пиняво йде боротьба з бурею яка пре йому саме на стрічу. Над ним скриплять і стогнуть безлисті дерева. З віддалі ярко світить зелений сигнал на високому стовпі. Ось там гостинець уже під водою.

— Господи Боже! Коби хоч віднайти дівчину!

— Лено! Ле... но! — кличе самітній мандрівник кохане ймення серед пошуму бурі. З напругою глядить у п'тьму. Метелиця вже устала. По небі пробігають піврані хмари. Тут то там визирає боязно зірка.

Довкола не видно нічого. По обох боках шляху хвилює та булькоче вода.

Але ось... так... се стать людини! Мартин вверчує зір у темряву. Та по хвилі опускає голову. Йому на стрічу йде чоловік.

— Гей, ви там! — кличе парубок на нього, — чи не бачили ви якої дівчини?

Та чоловік не дає себе спинити. Він тільки на ходу показує рукою через плече позад себе й підтакує головою.

— Швидко стрітите її. Вона вернулася, бо дорога залита водою.

— А ви як перебрили?

— Півперек через поля. Кепська дорога, бо кепська, та хоч суха. Все таки не бажавби йти нею у друге.

Чоловік пошкандибав далі, а й Мартин прискорює крок. Вперед, вперед! Тепер у нього вже є хоч надія...

Також буря здається втихає.

— Лено, Ле — но!

Не має вправді відповіді, та радість наповняє все його ество, аж запірає віддих. І ось видається йому, що бачить у темряві обриси жіночої статі. Довкола неї має у вітрі хустка. Вона наближається швидко. Він витягає руки і кличе ще раз — сим разом мягким голосом імя Лени. Дівчина скрикує втішно, біжить ід ньому і вся роздрогана та змерзла скривається на його широкій груді.

— Се ти, Мартине? Ти тут? Ох, як я боялася! Та тепер уже все гаразд!

Вона всміхається до нього, хочай до ягодах пливуть сльози. Він цілує її очі, її вогке волосся, з якого зіснулася хустина. »Тепер уже все гаразд!« Та тільки на хвилину вільно було їм у радості стрічі забути про ніч та грозу. Люта буря розхристує легкий одяг дівчини. Вона здригається! Тривожно відвертається її зір від лица любка. Вона з острахом глядить на темну верхню води, яка напірає на край дороги й мече хвилі.

— Ось я при тобі! Чогож боїшся? — заспокоює її голос Мартина. Певно, що тут годі нам оставати. Найкрасше буде вернути до села. Переночуєш у заїзді.

Одначе Лена живо заперечує головою.

— Вертати годі! Завтра зналоби про се все село! Мене... взялиб на язики. Та як бажаєш мені помогти, то — тут стиснув парубок її руку, — то попробуймо перейти пільною доріжкою. Щойно йшов відтіля чоловік, ти мусів його бачити.

Мартин підтакнув.

— Сією дорогою перейду й я! Але ти — ти?

— Ах, чомужби ні! Коли ти при мені, сили мені не бракне.

— Так ходи! — віддиhaє з повної груді Мартин. — Держися сильно могого плеча. Пожди ще. Ось я накіну на тебе загортку. Не бійся, не змерзну. Бачиш онтам тополя? Саме там стежка піднімається у гору. Поверні у ліво.

Мандрують мовчки. Швидко проходять доволі знатний простір ховзкою пільною дорогою. Липка глина збивається у груду на її стопах, а дівчині тяжать ноги наче олово. Вона віддиhaє з трудом. Та як тільки Мартин нахилюється до неї, вона усміхається відважно. Аж ось перед їх очима виринає на стрімкому краю шляху група дерев.

— Вілхи! — шепче дівчини і стає, щоби набрати віддиху. — Ще чверть години, а там...

— Чого оглядаєшся на село?

— Глянь, ось світло — червоне світло! Бачиш?

І вказує дріжачою рукою крізь темряву.

Зі зморщеним чолом глядить туди й Мартин. Вже й він бачить його, се темно червоне сяєво високо понад усіма малими жовто освітленими віконцями на березі Одри. І він знає, що воно паде з вікна кімнати, у якій живе Анна Брохля. І нагло видалося обоім, що се світло якоюсь магнетною силою здержує їх у їх самотній мандрівці.

Мінути проходять. Вкінці отямлюється парубок.

— Ходім далі, серце! Швидко спічнеш опісля!

Мандрують далі. Разураз спотикається Лена, врешті стає жалуватись:

— Чомусьто так довго йдемо! Ми повинні би уже давно бачити перші хати села. Чи аби не збилися ми з дороги?

Мартин не відповідає. Вже від довшого часу ступає він непевно наперед себе. Земля під ногами розмякла й ослизла, а ось — мимохіть здригається всім тілом — чи се не шум води? — Кров вдарила йому до голови. Господи Боже! Кудиж то зайшли вони? Вониж давно повинні були вибристи з залитого повинню простору. Проклін паде з його уст. А коли дівчина дрожачи горнеться до нього, глухо виринається у нього:

— Ми блудимо! Мусимо вертати. Чи зможеш ще йти сама?

Вона мовчить, та він чує як вже трясеться уся. Не надумуючися, підіймає на руки легку стать.

— Моя пташино, моє біднятко!

Вона пригортається до його груди й обіймає його тугу шию руками, а там зітхнувши, заплющує очі.

З дорогою ношею на руках пробує Мартин видобутися з обсягу розлитих вод. Зорі поховалися; платки снігу вертяться у повітрі. Страшенна втома огортає його. Червоні пляма сияють йому поперед очі. Та все таки вперед, хотяй важко дише грудь та підкошуються коліна. Вкінці таки мусять...

Крик переляку добувається нагло з його уст. Непевним кроком ступив він ось у порожню. Насилу відкидає все тіло у зад, та чує ось що зісовується все низче й низче...

Шубовстнула вода й обгорнула ледяним обіймом погибаючих.

— Держися! — хрипить парубок, — я наступив уже дно!

З надлюдською силою намагається підлізти по слинистому узбіччі. Та його скривавлені пальці не мають чого чіпитися.

— Пусти мене! — благає дівчина. — Сам оден вилізеш!

Цілує його палко.

— Мартиночку — мій Мартиночку! — лебедить і отвирає рамена... Та він держить її сильно.

— Не віддам тебе, не пушу! — скрегоче. — В життю чи у смерти, ми належимо до себе.

Ледяна хвиля обіймає їх відусіль і сягає вже по бедра мужа, який дрожачими раменами береже свою безцінну ношу.

— Помолім ся! — лебедить дівчина, а там кидана тривокою й холодом підіймає голос у молитві.

— З безодні — кличу до Тебе Господи — Господи — вислухай мого благання!

А похиливши голову, відповідає її парубок.

— Якщо зважатимеш на гріхи, хто остойтється перед Тобою. Та в Тебе є прощення!..

Дальше годі! Головка дівчини важко опадає на його плече.

— Пташки, білі пташки — мамо, — глянь! — лебедить вона.

Слабими руками ловить платки снігу. Її очі стають стовпом. Ще через кілька страшних хвилин борється парубок зі смертею.

— Ох життя — життя! Чи се не платки весняних цвітів по всіх стежках? А сі дзвіночки з далека, далека — сей ніжний мужний звук дзвона...

Його коліна підкошуються. З булькотом замикається плесо над потопаючими.

Глухо шумить хвиля...

* * *

Серед глибокої темряви світить червоне сяєво з вікон двора «під буками» усю ніч. Щойно над раном гасне.

З перетомленим лицем невиспаної людини, Анна на розсвіті приходить у пекарню. Зажурено глядить стара Ганка на свою паню.

— Хозяйко, ся ніч сьогодні — страшна! — каже. — Ви таки не спали. Видко по вас. А чули ви як Неро вив? Безумовно хтось переставився...

І стара хреститься набожно.

Хозяйка недвижно вдивляється у сірину ранку.

— Хай парубок поїде до Ленертів, — говорить запинючися і відвертає лице. — Хиба найде ще де яке мовно. І хай запитається про Мартина і — про неї...

В кілька годин пізніше старий слуга, якого пані післала була звідатись, вертає у дворище «під буками.» Пора обіду. Не дивлячися на зачудовані погляди челяди, Анна Брохля живо встає зза стола й біжить старому на стрічу.

— Щож? Кажіть, чоловіче! — потрясає плечем слуги, який мовчки мне шапку у мозглистих руках. Виж мусите щось знати! Не бачили ви обоїх, не чули нічого?

Та старий і глянути жахається у її залякані очі.

— Нічого!...

А. М.

Ранок біліє...

Зимний...

Тиша...

Думи палкі догоряють...

З тлілі...

...Це Ти, Голубе білий,

Голубе смерти?

Це Ти розпростер свої крила?...

— Я готовий.

МИКОЛА ПАСІКА

Ідеологія консерватизму а історична культура

I.

Серед українського громадянства, що виявляє більше вироблений історичний зміст та більше зрозуміння для традицій та історичної місії нашої Землі та Народу, кристалізується помітно думка про потребу політичної організації консервативних сил народу. Устійнюється глибоке переконання, що лише ці сили є під теперішню пору придатні для відродження та відбудови нашого національного-державницького життя.

Останніми часами появилися на сторінках нашої преси знаменні слова і голоси, що видвинули справу створення консервативної організації, як справу незвичайно важну та актуальну. Є однозгідне переконання, що полагодження проблеми організації українського консерватизму є прямо питанням нашого національного «бути чи не бути.» Погоджуючися цілковито з таким поставленням справи в сфері наших організаційно політичних завдань — бажаю висловити на цьому місці декілька думок, які насуваються мені з приводу цього питання. Хочу іменно замітити, що поширення історичної культури серед нашого громадянства може стати першорядним чинником розросту та закріплення консервативної ідеології серед нашого — на жаль — анархістичними кличами збаламученого народу.

II.

Треба нам отверто собі сказати, що консервативна ідеологія так дуже близька і рідна нашій хліборобській масі -- досі завсіди слабо приймалась в верхах, у провіді нашої Нації. Так принайменше вчить наша історія. Руїницькі, «революційні,» нові ідеї у нас завсіди були дуже сильні і вони то майже завсіди допроваджували нашу державу і наш нарід у пропасть хаосу, руїни та неволі. Носії цих руїницьких «ідей» в нашій історії, як ті безіменні «татарські люди» та гордовиті бояре, як Брюховецькі, Палії і інші провідники анархічної козацької черні, як нинішні «петлюрівці,» та «укапісти,» вони були майже все сильніші та численіші, все вони поборювали українські консервативні сили і приготовляли заєдно гріб для нашої державности.

Сьогодні теж під цим оглядом обставини небагато змінились, руїницькі елементи все ще мають у нас верх і консервативна ідеологія лише з великим трудом і дуже поволи здобуває собі ґрунт серед нашої провідної верстви. Причин цього повільного росту, тої непопулярности консервативної ідеології є багато; можна їх одначе — на мою думку — звести до двох головних: внутрішня причина й зовнішня. Внутрішня причина це та, що лежить в її суті, в її змісті. Консервативна ідеологія вже з самої природи річи не числить на дешеву і проминаючу популярність та не послугується ніколи модними, безкритично з заграниці імпортованими кличами, що підлещують низьким інстинктам безкритичної товпи. Консервативна ідеологія не є також висловом хвилого настрою мас, — але впливає вона з історичного

грунту і з добре понятого інтересу цілої Нації та з її стремління до збереження і розвитку цих духових, моральних і матеріяльних надбань, що зберігали її на продовж століття від повної заглади на бурхливому євразійському придоріжжю і тому є вона теж передумовою відбудови нашого незалежного державного життя.

З вище сказаного слідує, що консервативна ідеологія протиставиться і поборює ті руїницькі нахили української вдачі, котрі доводили Націю до утрати державности. Вона пятнує теж сі сервілістичні навикі, котрі витворилися опісля в нашій національній характері в часах довговікової неволі. Доконується отже тут розумна селекція, свідомий добір із скарбниці історичного досвіду цих надбань, котрі на протязі століть показалися творчими і будуєчими.

Так отже ця внутрішня причина повільного поширювання консервативної ідеології не є явищем негативним, але навпаки — вона боронить цю ідеологію перед намулом ідей елементу руїницького, безхарактерного та поверховного.

III.

Як я вже сказав в горі крім цієї внутрішньої є ще зовнішні причини, що спинюють нормальний ріст консервативної ідеології, утруднюють її доступ до чесних елементів серед нашої суспільности і з оцими власне причинами треба боротися і їх усувати.

Одною з найважніших перепон в нормальному поширенні консервативної ідеології, це мале заінтересування а то й незнання рідної минувшини і впливаючий звідси майже цілковитий брак т. зв. історичної культури — і то навіть серед образованих кругів нашого громадянства. Як воно не прикро, але це факт — ми не грішимо надмірною знайомістю рідної історії і тому нею не дорожимо.

Чи маємо ми обвинувачувати за це виключно наш читаючий загал? Ні. Вину за це поносять між іншими і наші історики, особливо ці, що належали та належать до т. зв. народницької школи. Вони дали себе більше ніж треба, опанувати пануючим тоді в Європі течіям і для них посвятили історичну правду. І от тому картини нашої минувшини змалювали вони в такий спосіб, що ними дійсно не було чим захоплюватись. Ідеалізуючи руїницькі рухи народніх мас і козацької черні, що підривали коріння власної державности, перебільшуючи значіння княжих межиусобиць (котрі зрештою в сім часі всюди панували) зменшуючи дійсні заслуги і значіння наших великих історичних постатей, недостаточно узгляднюючи історичні обставини і географічне положення українських земель, — історики народницької школи підривали в нас віру в будучність Нації. Бо по прочитанню історичних писань цих істориків можнаби властиво набрати переконання, що дійсні руїтники і гробокопателі нашої державности були державними будівничими. Ми ще як слід не здаємо собі з цього справи, як велику шкоду заподіяла цього рода історіографія (не зменшуючи її заслуг на іншому полі), а котра чейже впливала на формування світогляду своїх і сучасників і пізніших поколінь. Можна сміло сказати, що вона в значній мірі причинилась до відступництва багатьох спосібніших одиниць від своєї Нації, та до витворення типу — в Галичині »gente Ruthenus, natione

Polonus», а на Придніпрянщині типу «Малороса.» Під її впливом наші національні аспірації не виходили перед світовою війною, а навіть під час неї поза домагання культурно-національної, а вкращому разі територіальної автономії.

І тому нема в нас належного поширення знайомости світлих моментів нашої минувшини, нема одушевлення державно-творчими, будуючими стремліннями кращих одиниць Нації, не відчувається в нас загально-внутрішньої потреби зберігання всяких памяток, що вяжуть нас з минушиною, не розуміємо ми мови століть. Все це є ознакою зануку історичної культури і традиції і це власне і є — одна з найбільших перепон в поширюванню консервативної ідеології, котра між иншим змагає до відновлення світлих традицій нашої минувшини.

IV.

Одначе на щастя найшлись у нас люди, котрі побачили невірне освітлення історичних подій і заник історичної культури та взялися направляти це зло, що його спричинила народницька історіографія. Маю на думці предствників т. зв. державницької школи (Липинський, Д. Дорошенко, Томашівський, Крипякевич, Кревецький, Терлецький і инші), що вивели перед очима читачів великі постаті наших державних мужів наче живі на тлі їх доби, разом з їх турботами, намірами, світоглядом і боротьбою за державну незалежність України. Світла і тіні розміщені тут справедливо, нема ні зменшування ні прибільшування значіння ні ідеалізування поодиноких кляс народу. Найшли тут належне освітлення державницькі змагання наших передових постатей разом із труднощами, які вони стрічали в цьому великому ділі і з боку зовнішних і від внутрішних, своїхже руйницьких елементів. — І тому то щойно по прочитанню таких історичних творів набирається переконання, що ми не є якоюсь меншвартісною етнічною масою, що має служити погноєм для інших щасливіших народів, але що й ми є підметом історії, її творцями, та що маємо великі заслуги біля збереження західної цивілізації перед східним варварством.

V.

Коли отже консервативна організація має опертися на твердому ґрунті, мусить її випередити як найширше і найосновніше ознайомлення найширших верств нашого народу з нашою минушю з такою якою вона дійсно була. Треба витворити пошану для всього того, що було в нашій історії творче і будуюче, а докладно усвідомити собі це, що нас руйнувало і розєднувало.

Треба розбудити зрозуміння для зберігання і утрєвалювання всіх цих памяток, котрі нагадують нам чимнебудь нашу минувшину, або вказувалиб грядучим поколінням, що ми для них доброго зробили, в чім помилялись — і то не тільки памятки загально-національного значіння, але також — і це дуже важне — все це що відноситься до льокальної історії. Ця внутрішня потреба зберігання історичної традиції і памяток історичної вартости, ця безпереривна звязь із нашим минулим і память про наших нащадків це власне і є — та історична культура, котру в інтересі Нації треба в нас виплекати.

ДЕНИС САВАРИН

На переломі двох епох

(Зміст: — Смерть демократії. — Конання демократичних партій. — Роля інтелігенції й інтелігентська манія. — Спроба двоякої конячої курації: диктатури одиначної й колективної. — Що після того логічно наступить? — Чого доконала на Україні заціплена нам ідейна тандета? — Який вплив большевизму на Галичину? — Відродження шкідливого москвофільства. — Поява деревляної шаблочки укр. комічного фашизму. — Що зробило «народництво» і чи може воно творити націю? — Чи 40 мільонів, про яких хтось каже, що це нація, дійсно нація? — Про місійне завдання української нації. — Чому «ідея добробуту народа» буває частенько суперечна з високим післанництвом нації? — Про вагу якості проводу. — Програма вічного гайдамацтва і куди вона доводить? — Чому на Україні зденаціоналізовані вищі верстви? — Хто ворог а хто приятель? — Єсть «українізація» і українізація. — Про значіння монархії для української нації). —

В жахливому положенні опинилась сучасна Європа...

В атмосфері насиченій електричністю соціальних конфліктів, ниціє, загрожена повним упадком стара європейська культура. Вянуть сили, марнується енергія людських колективів, здеправованих раціоналізмом та лібералізмом, зemorалізованих хамством низького матеріалізму й шарлятанством демократизму. Опадають крила творчого пориву, обезсилені цинізмом і скептицизмом сучасности, піджерті їддю атеїзму.

І живі організми нації відчують інстинктивно небезпеку загибелі, що зависла над ними. Судорожно кидаються за поратунком, шукаючи розпучливо за виходом з того жахливого положення, в якому опинились. Та ці змагання-борсання ріжних суспільних груп і політичних партій не приносять трівких успіхів. Часті зміни габінетів міністрів, зміни людей на чоловічих місцях, спроби ріжних партій раз «правих», раз «лівих» — то знова «центру» вилічити свою суспільність по своїй рецепті, витягнути її з того морального й матеріального занепаду, в який вона попала, остають безплідними, як що не погіршуть ще більше ситуації.

А може вратує їх кінська курація «комунізму» чи «фашизму», що на преторянських штигах сфанатизованих, терором здисциплінованих кочовиків несе людству «спасення?»

Причина сучасного положення Європи лежить надто глибоко, щоб могла її усунути тільки зміна габінетів, чи інакші обсади чоловічих позицій, або зміна режіму. Суть її в цілому сучасному суспільному світогляді, в занепаді моралі й релігії, в «індустріялізації» «змашинованню» суспільного життя. Європа переживає кризу, яка є проявом агонії. Захитались ідоли, ідоли числа, маси й виборчої спекуляції. Денеде слідні зусилля вирватись з ганґрени, до якої довели громадянство партійні спекуляції й демаґогія, парламентарні шахрайства вибранців «суверенного народу», денеде йдуть стремління видертись з кігтів тої невидимої «анонімної» — а могутчої сили світового фінансового капіталу, з тої юдейської неволі, що при помочі демократії, масонерії, лібералізму намагаються розложити суспільну опоку європейських націй, втиснутись під ріжними видами інтернаціоналізму в їх живі організми та смоктати з них живучі соки. І вся сучасна європейська культура, захитана безвірством, здеморалізована раціоналізмом, стоїть перед важною проблемою санації громадського життя. А чи її розв'яже — покаже час.

На всякий випадок партії — цей витвір і залишок демократизму, оперті на спекуляції приманювання й обдурювання навіть своїх членів — цього не доконають, бо демократична система організації не сприяє виділюванню з народу активного і твердого елемента — цеї еліти аристократії, яка все була організатором і будівничим суспільностей, яка мала силу, щоб упхати народ в сильні рами організації суспільного життя та заохотити а то і приневолити пасивні маси до творення й праці. Ні! — демократична організаційна метода сприяє радше впливанню на верх громадянства здебільша нікчемних та слабодухих, але спритних крикунів-демаґогів, за якими стоїть всесильний вплив золота, котрі сміють взяти собі мандат підлабузанням, підлещуванням юрбі виборців, підсилюванням в масі й так закоріненого нахилу до лівивста й неробства (зменшенням годин праці), піддержуючи нехить до пожертвування для добра загалу (зменшення, а то й усунення податків) й жадобу розграблення, чи там «справедливого» поділу дїбр (парцеляція, соціалізація).

Демократія віде й ніколи не була творцем і будівничим нації. За її часів хиба виявились маркантніше націо-

нальні індивідуальності, які сформували попередні віки. За неї хиба стверджено наглядно завершений факт існування суспільних індивідів — національних організмів, і тільки всього. Але вона сама сформувати, сконсолідувати та зорганізувати нації ніколи не зможе. Наоборот, різними спекуляціями на «народню волю», нікчемною демагогією та злобною клеветою демократія тільки доводить до розпрошення й атомізації суспільности. Тим самим розкладає національний організм; а підкопуючи Авторитети, без яких не можна собі подумати жадної трівкої організації, підриває самі основи державного життя. Стараючись перетворити всіх в «одновартісні», бездушні цифри, змагаючи до повної нівеляції суспільних відмін, мнимого знищення всякої «нерівности», цебто суспільного зріжничкування й розслоєння, в стремлінні зігнати всіх горожан в одну отару виборців, — розстроїла вона до краю суспільне життя Європи.

На обох окраїнах Європи пішла спроба радикальної, конячої санації відносин, за яку взялась войовнича частина інтелігенції, щоби положити край вялому й нікчемному правлінню «буржуазних» парламентам міщанської демократії, цієї саме демократії, яка ліберальною ідеологією й республіканською системою організації суспільности звільнила інтелігенцію з «пут» моральних і політичних обовязків, яка рознуздала її й випустила з карбів суспільної дисципліни. Зорганізувавши рухливий, войовничий елемент непривязаного до землі, отже легкою до організації й ведення, мійського населення, унявши його в залізні пута організаційної дисципліни, старається терором держати все громадянство в безапеляційному послухові й вести його гіпнозом сугестією, розфанатизуванням і залякуванням по пляну, розробленому за зеленим столиком раціоналістичного міркування. Інтелігенція опанована манією великості — з аспіраціями на провід націй, намагаючи бути суспільним стрижем хребетним, що мавби двигати аморфну масу «вирівняної» суспільности, — забула, що вона, як елемент нестійний і переливний, може бути хиба тою «суспільною кровю», що кружляючи по всіх частинах національного організму, має за завдання розносити відривчі частинки ідеологічного корму, забула, що інтелігенція може бути тільки приклясовою, або міжклясовою, а не понадклясовою.

Вилонивши з себе одиничний (фашизм) зглядно колективний (кліка комінтерну) інтелігентський провід, для удержання в ладі розанархізованого й розперезаного лібералізмом громадянства вхопилась здекласована інтелігенція диктаторської системи правління та страхом перед фізичною силою диктатури намагається заступити пошановання державного Авторітету. Та чи може диктатура завести в державі тревалий лад? Обожання, добуте «диктатором» (одиничним чи колективним) хочби гігантним подвигом, хочби геніальним обдуренням, чи загіпнотизуванням народніх мас, ще до того по усуненню законних носіїв державного, освяченого традицією Авторітету, як се сталося на сході, не може причинитися до трівкого закріплення ладу. Кожда диктатура має ціхи припадковости, тимчасовости й непевности. Диктатура держиться до хвилі ослаблення сили диктатора, до його першого нерозважного кроку, першої поважнішої невдачі, на що жде ціла маса кандидатчиків на «вождів народу,» яких намножило загальне заострення й розярення пристрастей, апетити, сподівання та жажда ризику і зиску. Диктаторський режим, якого одиноким «авторітетом» є фізична сила преторіянських штиків, притягає активні й експанзизні елементи, але неспокійні, без досвіду влади, хоч хапчиві на неї, та ласі на наживу, яку може принести кожний переворот, кожне замішання, всякий витмковий стан, спосібні до екстремів і відважних експериментів, але без досвіду й вродженого хисту володіння, а особливо без такту, який стараються заступити грубим насильством. Тому влада диктатури вносить загальне напруження відносин, аномальність в трибі суспільного життя й скорше, чи пізніше приносить в наслідках невідкличну анархію, хаос і руїну, бо вона не закріплена правним авторітетом, бо вона незаконна.

* * *

А яка жахлива мусить бути картина суспільного життя на нашій нещасній землі, на тій землі, де долітали тільки відпадки й дешевший товар західноєвропейських ідей і доктрин, які на українському ґрунті, заціплювані беззастережно, без приноровлення до місцевих обставин, тільки скривлювалися і варваризувалися, приносячи українському громадянству більше шкоди, чим хісна?

Величезні простори Наддніпрянської України топче брутальна стопа європейського кочовика-більшевіка, намагаючись знищити всякий найменший прояв, всяку думку противну й відмінну від тенденцій кремлівських узурпаторів.

І тут по цім боці кордону можна помітити серед українського громадянства різні ідеологічні струї-перенесені живцем на український ґрунт. Є тут сильний комуністичний рух, який можна уважати відміною передвоєнного москвофільства, цебто ждання зі сходу на спасення й виратування з під нашої кормиґи. До руху цього прилучується на загал чисельний в нас руїнницький елемент. Тут дасться почути й побрязкування деревляною шаблячкою фашизму, дасться помітити невдале й комічне наслідування «мусолінівських» поз і жестів.

Та всеж таки загал галицького громадянства сторчить ще й потапає в крутіжі демократичного способу думання й поступовання. На загал, на цілому просторі українських земель закорінилась ту й там доволі глибоко демократична метода організації, до якої привикла й українська маса. Отся «демократична метода» — се ганґрена, коли можливо, ще гірша ніж большевицька диктатура, бо диктатура досить скоро доходить до провалу, а демократія гние довго. Та найгірша біда в тому, що український нарід будучи ще в стадії етноґрафічної маси, є дуже податливий на демократичні кличі, які його до решти розбивають і добивають.

На одно однак можемо погодитись, що демократичний «народницький» рух дав товчок до заінтересування українською етноґрафічною масою. Та на тому його завдання й скінчилось. До організації Української Нації т. зв. народництво не тільки що не потрібне, але й шкідливе.

Не єсть ще Українською Нацією весь цей «народ», вся маса сучасної генерації, що балакає українською мовою. Сума частин, навіть узгіднених хвилево стремлінь, не дає ще одноцільної, живої, свідомої, сильної цілости. Ми відділюєм поняття «волі народу», цебто все противорічних домагань різних партій, чи інших політичних організацій, які агітацією й демаґогією накидають «суверенному народові», якого заступниками себе вважають, свої ворожі собі програми й свої кличі, — від волі — інстинкту збереження

й розвитку нації, цієї спільноти, цієї суспільної індивідуальності, що мусить «найти себе», усвідомитись в певних персоніфікаціях, щоб уформувати свою фізіогномію, стати психічно суцільною в нутрі й розростись на зовні.

Тих «сорок мільйонів», хочби вибухаючих часом не знати як сильними емоціями бунту й взаємного перерізування, то ще не надія; це щойно сирій матеріал, з якого національна аристократія, як що така вилониться, зможе сформувати сильний суспільний організм, який зуміє перетворити ту масу в повну державну націю.

І ми мусимо доложити всіх старань, мусимо напружити всі сили, щоби така національна аристократія витворилась і сповнила головне своє завдання зорганізування й перетворення усього населення, що замешкує українську етнографічну територію, в одну суцільну Українську Націю в одній Суверенній Українській Державі, що має відіграти на Сході Європи належну роль, сповнити місієне завдання, післанництво України: синтетичного зрівноваження Сходу й Заходу.

А це не мусить іти кождохчасно з т. зв. «добром народу», цебто в парі з добробутом, чи задоволенням, як найбільшої кількості людей. Ні, це вимагатиме часто, особливо в початковій стадії організації й зрезигновання з еґоїстичних забаганок т. зв. «народу», це буде жадати жертв. Але ми не думаєм приподобатись «широким шарам» українського громадянства т. зв. народнім масам. Але за те мусимо мати сильний і здисциплінований гурт переконаних, ідейних, характерних, сильних духом людей, які визволилибся з пут дотеперішних суспільних поглядів, які змоглиб по думці своєї ідеології зєдинити й зорганізувати українське громадянство.

Так, але цей гурт мусить показати своєю зорганізованістю й здисциплінованістю, непохитністю, вірністю своїм ідеям і послідовністю своїх вчинків, що він є здатним сповнити своє завдання. Мусимо добре тямити, що нікчемні реалізатори хочби найкращих думок, не тільки скривляють і компромітують ідею, якої носіями намагаються бути, але роблять її навіть шкідливою в суспільному житті.

Перше всього мусимо викинути зі своєї ідеології рабський культ бунту, культ гайдамацтва, зненависти нездатних до позитивного творення й організованого суспільного життя фелляхів до будівничих і організаторів суспільностей. Бо це культ ласих на чуже добро, спосібних тільки до грабїжі й »розділу,« а нездатних до творення суспільного добра. »Програма« вічного гайдамацтва приєдналаб в нас безперечно багато приклонників, та ми стоїмо на становищі, що не кількість, а якість рішає про вартість організації, що не пасивна маса творить життя, а еліта, аристократія, цебто квалітативна меншість, але сильно зорганізована, віруюча, вірна своїм ідеалам, своїм провідникам, непохитна в своїх змаганнях і зусиллях.

Коли приступаємо до організації українського громадянства, коли маємо намір причинитись до створення й скристалізування Української Нації, в першу чергу мусимо добре пізнати матеріал, з якого мається уроблювати нація, мусимо зрозуміти добре положення й стан, в якому знаходиться українське громадянство.

Перш за все мусимо собі усвідомити, що активніший, творчий, продукуючий, спосібний до виконання влади елемент на нашій землі здебільша культурно зденаціоналізований, або й чужонаціональний; бо то вже такий закон суспільного життя, що все що творче й активне, тяготіє й уподібнюється до центра влади. А що історична недоля України не дозволила закріпитися на українських землях, українській владі, отже цей державно-творчий елемент уподібнився до чужого центру. При українській мові, що вважається в нас одинокою признакою національної приналежності (в примітивному громадянстві важнішу роль відгравать не так суттєві справи, як формальні, зверхні, впадаючі лекше в очі), осталась здебільша тільки пасивна маса, що вилонила з себе заледви малу кількість інтелігенції. Дальше мусимо собі здати справу з того, що без злиття й органічного зросту місцевого активного, провідного елементу з місцевою пасивною масою, не може бути Української Нації. І тому мусимо поставити внутрішню національну боротьбу на такій площині: І. Нашим національним ворогом вважатимемо кожного меш-

канця української етнографічної території, без огляду на його розговірну мову, хочби вона була й українською, без огляду на його релігію, чи віроісповідання, який свідомо й добровільно буде прикликувати чужу, позамісцеву, метропольну владу. 2. Нашим другом, українським патріотом вважатимемо кожного мешканця України, без огляду на його розговірну мову, чи релігію, котрий свідомо й добровільно стремитиме до визволення України з під влади немісцевого, митропольного центру й до встановлення на Українській Землі Незалежної, Суверенної Української Держави.

Маючи на меті перетворення всього населення України в одну суспільну Українську Націю, не сміємо відштовхувати від ідеї української державности короткозорим, гайдамацьким племінно-віроісповідним націоналізмом ті «чужі» місцеві елементи, які є необхідними до створення місцевої державної влади, але навпаки мусимо їх притягнути до ідеї української політичної, національно-державної окремішности й самостійности України. Природні, може часом незаметні впливи «українізації» (не в большевицькому розумінні язикового «українізування» на тільки й тільки відсотків), голос землі, пробуджувані з забуття національно-державні традиції великої частини зденаціоналізованого елемента мусимо скріпити відповідною, доцільною, достойною тактикою і плеканням почуття патріотизму. Тоді «повна» українізація (т. зв. і мовна) стане силою факту неминучою конечністю майбутности.

Дальше, коли возьмемо під увагу суспільний примітивізм українського Народу, недостачу в масах національної свідомости, коли глянемо на ту повну розгубленість в стремліннях ріжних партій і груп, на хаос і розпливчастість в розумінні держави й нації, коли відчуем ту велику недостачу сильних державницьких традицій та державно-громадянського виховання, відсутність одної, прийнятої всіми політичними чинниками, далекосяглої лінії бодай в засадничих справах, — прийдем до переконання, що виратувати Україну з тої руїни й анархії, в якій карається, і вивести на шлях органічного розвитку зможе тільки монархія.

Монарх своїм маєстатом, репрезентантивним Авторітетом, більше може підпадати під змісли примітивного громадянства, як персоніфікація держави, отже є встані пробуджувати в ньому почуття своєї держави, або бодай свідомість в масах спільної державної приналежності. Тільки монархія може бути в нас чинником, що обєднає наше розпорошене й незорганізоване, розідржане партійною гризнею громадянство. Монархія одна є в стані скоординувати й зберігати національну енергію, сконсолідувати творчі суспільні сили. Тільки під омофором монархів зможе суспільність розвиватись і різничкуватись без більшої небезпеки для цілоти держави, тільки монархія може причинитись до органічного зросту всього населення на території Української Держави, в одну суцільну Українську Націю.

І тому державний Авторітет мусить бути вирваний з рук республіканської демократії, що досі крамарщила ним і спроституувала його до краю парляментарними спекуляціями, виборчими шахрайствами й обдурюванням. Носії державного Авторітету мусять стояти понад всякими комбінаціями числа, вони мають держати прапор авторітету незалежно від «волі» виборців, а силою традиції й спадковости. Мусимо тямити, що треба відріжнювати носильника Авторітету від самої ідеї Авторітету. Розуміється, що не можна закривати очей на промахи носильника Авторітету в виконуванні державних функцій, але критика його поступків мусить бути пристойною й не сміє понижувати самої ідеї Авторітету. Але пошанування Авторітету має бути повне лицарського достоїнства без тої візантійської прислужности, без того орієнтального ідолопоклонства й фалшивого плазунства, що тільки шкодить в народі правдивій пошані Авторітету.

На закінчення слажемо за Вячеславом Липинським: „Тільки Господар Української Землі, тільки українська монархія може обєднати українську націю. Тільки вона в силі пробудити й відродити ту стару національну традицію, що спочиває в підсвідомости навіть найбільше зденационалізованих «гетьманців» і навіть усіх тих, республікою розігнаних, а для держави необхідних фаховців.“ Тільки національний принцип переведений з гори, покрийє собою всю розпорошену нашу націю, а не розсадить її на смерть, як це робить республікансько-гайдамацький спосіб переве-

дення принціпу знизу. Тільки маєстат українського Монарха відродить маєстат Української Нації. Тільки він урядує повагу імени українського, потоптану нашою демократією, яка навіть свої власні »авторитети,« навіть своїх власних найкращих українських людей уже встигла й у своїх і в чужих очах принизити та осмішити.»

»Тільки той, хто стоїть понад всякими виборами й понад всякими партіями й той, хто заінтересований у зрості, в скріпленні, а не використуванні держави, — хто несе за цю державу не часову, а постійну аж до смерті і по смерті перед своїми нападками відповідальність — тільки Господар Монарх захоче й зможе... найкращих організаторів знайти, до діла державного поставити, а негодящих, не в'язучись ніякими партіями, від партацької роботи усунути.«

На наше щастя витворилась вже українська моральна ділична верховна Влада, персоніфікована в гетьманському Роді Скоропадських, яку мусять визнати всі українські державники.

На арені українського політичного життя підноситься вперто й безупинно Український Стяг, що віщує відродження державного життя України; вже починає лопотіти, вже розгортає Гетьманське Знамя, даючи змогу зорієнтуватись і згуртуватись розбитим і розсипаним по розваллях української революції частинам державницької армії; вже блиснула Гетьманська Булава, взиваючи нові молоді сили до доповнення й підсилення рядів воїнів за Українську Державу.

І ми молоді стали на її поклик з непохитною вірою, що вона поведе нас в Золоті Ворота Української Суверенної Держави. Повні ідейного захоплення й юнацького завзяття ідем у бій, кидаємося у вир праці і не спочинем, доки не здвигнемо Величавого Хорому Української Нації.

Так нам Боже допоможи!

Побожний чоловік

Не тільки філософ, але ще й горячий патріот*); сказав про М. Філянського Коцюбинський рецензуючи перший том його ліричних поезій. („Лірика“ т. I. 1906). Ця філософія і побожність, колиб вірити словам Коцюбинського, ще більш виразно зазначається в другій (і останній) збірці п. з. *Calendarium* і на основі її можнаби утворити собі образ філософа-романтика, самотного серед українських поетів, котрий займав і займає окремішне, остронь життя, поставлене місце.

Перш за все мрійник, вічний мандрівник, що в своїй душі відбиває стишені, не яркі настрої, у котрого природа головний, основний акорд його співу, ключ, котрим одчиняє свої спомини, яким старається розв'язати тайни життя.

І втихне сонця світ. І сяйва діамантів
Закриють дня красу. І ключ я свій візьму,
І розгорну я літ колишніх фоліанти
І серцем весь ввійду в таємну їх п'їтму...**)

Поезія Філянського це поезія переминаючого. Він „довго, довго привидлявся в нудьгу небес і сум землі“ поки не повстала у нього своерідна філософія на основі тихої резигнації:

Щож! Милі пісні
недоспівані,
Краще радощі
несподівані.

Промінь ласкавіш
поміж хмарами
Голосніш сльоза
понад марами.***).

Це філософія Філянського:

...Недоспівані, нескінчені а зривові пісні є більш варті як ті, що все в них сказано й все виявлено. Вони дають більшу насолоду душі, містять в собі більше принади, бо своєю неясністю розбуджують підсвідомі сили людини, розбуджують цілі вінці вражінь... Вони ділають на душу людини, не силою чи яскравістю слова, але сумерковим, нескінченим акордом, в котрому й найбільша сила. —

..сподіватися нічого не треба, не треба нічого надіятися, бо надія заводить, сподівання ж викликує муку очікування, нетерпеливості, чекання того, що може не прийти й тоді людина попадає в розпуку —

...треба погодитися на смуток, що отілює хмарами горизонт життя, бо тоді кожний маленький промінчик сонця радості розяснює лице людини, робить її ласкавою, ніжною, зрівноваженою і спокійною. А спокій це привілей великих душ. —

...тільки смерть може видобути щирий, сильний плач і тому смерть не є великим смутком життя, бо в тому плачу над втратою когось дорогого людина стає правдивою людиною. —

Причиною цієї резигнації, безнадійного міркування є саме відсутність того, що Коцюбинський старався віднайти у Філянським, відсут-

*) Літер. Науков. Вістн. 1907. Львів-Київ I. стр. 179.

***) *Calendarium*, Москва Р. Б 1911 стр. 162. *** *ibid.* стр. 126.

ність віри в існування Бога. Із релігією, в котрій минула його молодість поет є зв'язаний тільки серцем, тільки споминами:

І хоч холодний ум
Забув ваш заповіт —
Що серце з вами не прощалося...¹⁾

Холодний ум життя забув на молодість, але серце поета не могло з її чистотою попрощатися.

„Мій храм земний — в гріхах і сквернах весь;
„Очисти о щедрий мій душі моєї рани —

„Отверзи двері покаєнні!²⁾

Однак двері відчинаються тільки тим, що стукають і що вірять, а серед воскових свічок сизого диму кадила, серед чорного оксаміту падає признання:

Я не молюсь давно...
Кому молитись буду?
Відкіль, з яких висот богів собі зніму?
Мій бог — краса землі.³⁾

Для інших богів у поета не має слів, вони не займають ніякого місця в його душі, а про існування правдивого Бога він сумнівається:

Колиб я певен був, що погляд мій Ти знаєш,
Яких би я слівес в душі своїй набрав!
Колиб я Боже знав, що жертву Ти приймаєш —
Який би я олтар в душі своїй скував.⁴⁾

Колиб я вірив! А з Тобою я зв'язаний тільки серцем, тільки милим, сердечним спомином а навіть і жалем:

І тільки знаю я
Що якби я не славив
Красу землі й небес — я слізми не заллюсь!
Я до молитви не вернусь...
Як на шляху в Дамаск святий Апостол Павел
Я не проснусь.⁵⁾

Значить я знаю, що колиб я міг так віддатися красі землі й небес, цілій природі, як колись будучи малою дитиною віддавався я молитві яб не мав пустого вітваря в душі.. Однак я не в силі молитися зі слізми в очах і тому я ніколи не молитисьму щиро, сердечно з глибини.

Я не проснусь!

Поетові вистарчає вповні цей сумовитий *circulus vitiosus* життя, одцвітання природи, колесо дня. Він спокійний зрівноважений, без опіки боездатности, він сказав усе, що міг і увінчений вінком із зложених листків глядить на стоячу воду свого життя, щоби пождати аж

Втихне сонця світ. І сяйва діамантів
Закриють дня красу. І ключ я свій візьму
І розгорну я літ колишніх фоліанти
І серцем весь ввійду в таємну їх пільму.

¹⁾ *ibid.* стор. 77 - 78.

²⁾ *ibid.* стор. 79.

³⁾ *ibid.* стор. 80.

⁴⁾ *ibid.* стор. 82.

⁵⁾ *ibid.* стор. 86.

Поль Кльодель

Мій знакомий не вірить в радість католицької літератури.

Бачиш — говорить він до мене ясно, — вся творчість в широкому незалежно від теми, християнина-письменника, є християнською. Ріжниця між нехристиянським письменством а християнським лежить у відношенню волі людини до волі Творця, лежить у відповідному реагуванні не поодинокі круговороти життя. Християнське письменство є творчістю християнського світогляду. Скаля творчости є вузька або широка — життя є глибоке або плитке. Кожна річ може бути освітлена рожево або чорно й є люди, котрі не розрізняють зеленої краски від блакитної. А в кожному Божому храмі є Христос розпятий на хресті й на чолі у Нього каплі крові й тернева корона, в серці ж Божої Матери мечі.

Мій знакомий не читав Поль Кльоделя і не вірить в радість католицької літератури.

Сучасний французький письменник Поль Кльодель реалізує радість християнства, реалізує її своєю могутчо-радісною творчістю.

Кльодель не був віруючим в молодості. Навернення його наступило нагло. В „Ma conversion“ він признається, що в часах його молодих літ „всі знамениті творці на полі мистецтва, науки й літератури були нерелігійними. Царював Ренан. Я вірив в це, в що вірила ця частина людей, що звалася культурною. Я приймав моністичну й механічну гіпотезу зі всіма її наслідками й я вірив, що все підлягає „правам“ і що світ є механізмом причин і наслідків, котрі наука за кілька днів пояснить. Було нудно й сумно. І тоді щось торкнуло моє серце й я повірив. Увірив пригорнувшись до віри з такою силою, з таким порушенням цілої істоти, з таким переконанням, котре не лишало найменшого сумніву, що від тоді ніякі книжки, жадні розумовання, ніякі випадки бурхливого життя не могли захитати моєї віри. Так, це правда! Бог існує, є тут! Це хтось, це істота рівнож як я особова! Він мене любить і кличе!“

Від матеріалізму відвернув Кльоделя блудний поет Артур Рембо, цей справдішній вічний мандрівник, про котрого Віктор Іго говорив „це дитина-Шекспіра, котрого парижська богема звала Гаврошем. Він звернув очі Кльоделя на Вічне Світло мимо того, що сам у хвилинах розпуки потапав у життєвому багні.“

Сучасне мистецтво найшло в творчості Кльоделя відгомін: актуальність, географічність і вільний на його власному ритмі оснований вірш. І тому французькі критики й історики літератури читаючи Кльоделя роздирають на собі одіж і посипують голову попелом, бо вони не можуть погодитися з браком типового французького „l'esprit“ бо не находять у нього реторики й геометричності версальського парку.

Кльодель є інтелектуалістом і католиком, котрий живе життям просвіченим Вічним Світлом. Його твори як „Хрестна дорога“ „Sogona benignitatis anni Dei“ „Богослуження“ є переняті безмежною любовю, вірою і радістю — радість не із цього світа.

„З Тобою, Господи я злучений любовю... а кожна річ від другої ріжниться любовю“... А як на церкві дзвонить полудне він поступає до

маленької придорожної каплички, не тому, щоби пожертвувати чи помолитися перед образом Пречистої Діви, тільки щоби „подивитися на Тебе й заплакати з радості, знаючи, що я є Твоїм сином і що Ти справді є.“ (Poèmes de guègге).

Життя не закриває Кльоделеві вічності, а люди не заслонюють Бога. Пізнання для Кльоделя є співіснуванням. Зв'язок людини з всесвітом, взаємна переміна Богом визначена, творить етичну основу лучби людини з оточенням. Після Кльоделевої „L'art poétique“ людина повинна жити не самотньо а в світі, в широкому й повному його значінню. На місці давньої льогіки, після нього, повинна бути метафора, теорія Ляпляса є для нього мітом.

Співіснування провадигь до взаємного зв'язку й до гармонії, котра панує у всесвіті. Всесвітові бракує душі, душі знова ж бракує багато дечого такого, що находимо у всесвіті. Одначе повне зрозуміння власної істоти й цілковиту повноту находить душа у Бога від котрого вона саме походить і чим то ріжниться від Нього.

„Ти є моєю ціллю а я є Твоею ціллю“ — каже Кльодель і обмежується тільки на такому сильно індивідуальному твердженню не переступаючи пантеїстичного порога. Одначе, констатуючи лучбу, зв'язок, взаємне переняття собою Кльодель не пояснює чим ми ріжнимось, чи вся наша творчість не є просто знайденням божеських атрибутів? Цих метафізичних загадок поет не хоче пояснити.

Перевагу лірики що проявляється в цілій творчості, находимо також і в драмах Кльоделя, котрі головно складаються на його суспільно-політичний світогляд. Характери драм Кльоделя не є зовсім помотаними, виразні й сильні, мотиви прості, зовсім противно як будови сьогодняшних драм. Глибина життя у нього ніколи не є нетрями, а тільки рівним і простим шляхом.

Його драми є наскрізь католицькими й майже в кожній з них находимо ідею жертви. Як слушно каже оден з католицьких критиків, що в його героїв „знаходимо частину наших внутрішних досвідів, наш спосіб молитви й терпіння а може навіть живі кусники нашої власної душі або нам дуже близької.“

Вірний своїй ідеї синхронізму світа Кльодель в своїому театрі дає одночасність явищ. Товпи й групи людей у нього є порушувані відмінними настроями і напрямками.

Кльодель є противником демократії і соціалізму й старі часи вважає кращими як сьогоднішні. Із релігійної точки погляду механізм і сучасна демократія є заверненням взад.

„Кожному належить ся це саме право...“

Отже право інших є кривою для одиниці.

Там, де є право нема більше любови.

Часи віри скінчилися..

Тепер починається неволя людини в людини на основі більшої сили й права як за часів Тиберія — а вони це називають свободою**).



*) A. Zahorska: P. Claudel i jego dzieło. Prz. Polsk. Tom 174. стор. 36—58.

В „Tête d'or“ („Золота голова“) людина заволоділа пів світом і умираючи даремно питала: „В чому я зблудив?“, бо володіла без Бога не знаючи Його. Рівнож в „Місті“ бачимо розбурхання революційних живел (поет залюбки вертає до цієї теми) по якому знова царює релігія і вертає монархія.

В кожній драмі Кльодель зазначає сильно індивідуальність, котру протиставить соціології товпи. Дорогою гармонії після Кльоделя повинен переродитися світ, тимбільше, що сила не може заступити жертви, а в праві не найдемо любови. Нове „місто“ основуватиметься на духовому праві.

Сучасний соціалізм, це після Кльоделя „повалено все старе й хотілося збудувати щось кращого. Все мало бути одчинене, малося спати разом, проходжуватися без насильства й без штанів посередині відродженого всесвіту, ми мали йти походом крізь землю, увільнену від богів і тиранів“.

Кльодель жадає священика й короля.

Всі майже, штуки Кльоделя надаються на сцену крім них одначе находимо в його творчості й інші драматичні поеми, похмурі образами й символами як нпр. „Відпочинок смого дня“ де померші приходять до живих і ходять по світі: не радуватимуться з Богом по смерті ці, котрі Його за життя не найшли.

В цілій творчості Кльоделя находимо два радісні оклики: почуття доконаного діла на землі, сповненого свого обовязку й почуття зединення у вічності з Любовю і Правдою.

— Хрест є терпінням.

— Хрест є спасенням.

— Ми не хочемо терпіння!

— Хтож має вбити у нас це, що може вмерти?

— Ми не хочемо терпіння!

— То ви не хочете радости...

(„Понижений батько“).

Одначе мій знакомий не читав Поль Кльоделя і тому не вірить в радість католицької літератури.

А. М.

ПРИЙДИ!

Прийди!

Іду Тобі на зустріч темними шляхами...

Чекаю вдосвіта...

І коли день смеркає...

Життя моє чекає...

Прийди...

Пустує серце, мов храм без Бога...

Поросла трава біля мого порога —

І мертвою хвилию дні плывуть за днями...

Прийди!...

МИКОЛА АНДРУСЯК

Україна

в писаннях хорватського черця Юрія Крижанича

Поміж чужинцями, що пробували на Україні в XVII. ст. та полишили в своїх писаннях згадки про неї, не останнє місце належить першому панславістові, хорватському католицькому черцеві Юрієві Крижаничеві¹⁾. Та одначе, крім П. Куліша, ніхто з українських істориків не занявся досі справою подання вражінь Крижанича із його побуту на Україні; натомість російські і польські історики подавали виїмки його гадок про козаків, розуміється ті місця, де Крижанич висловлювався про них непохвально²⁾. Тому не від річи буде в цілости познайомитися з записками того чужинця про наше минуле. Заки одначе приступимо до подання тих звісток, начеркнемо коротко життєпис їх автора, Юрія Крижанича.

¹⁾ Біографічні дані про Крижанича подають (обмежуюся тут до важнішої біографічної літератури, мені доступної): Безсоновъ П. А.: Католицескій священникъ Сербъ (Хорватъ) Юрій Крижаничъ, Неблюшкій, яванка, ревнитель возсоединенія церквей и всего Славянства в XVII. в. — «Православное обозрѣніе». Москва 1870 кн. I. II. IV. V. XI. XII. — Бѣлокуровъ, Сергѣй Ал.: «Юрій Крижаничъ въ Россіи». Москва 1901. — «Изъ духовной жизни Московскаго общества въ XVII. в.» Москва 1902 (рец. Липовскій А. П.: «Темное и спорное въ біографіи Юрія Крижанича». — «Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ», Петроградъ 1903, VIII. кн. 4. ст. 362—75). — «Юрій Крижаничъ въ Россіи» (Дополнительные документы). «Чтенія въ Имп. Общ. Исторіи и древностей Россійскихъ при московскомъ университетѣ.» 1907. кн. III. (т. 222) V. відділ ст. 47—60. і «Юрій Крижаничъ въ Россіи.» Выпускъ 3-ій, дополнительные документы 1641—1658. «Чтенія въ Общ. Ист. и древн. Росс. при моск. унив.» 1909, кн. II. відділ V. — Соловьевъ С.: «Исторія Россіи» т. XIII. ст. 778—786. — Сѣверный Ник.: «Отчетъ о занятіяхъ при столичныхъ Бібліотекахъ и Архивахъ въ вакаціонное время», — «Чтенія въ Имп. Общ. Ист. і древн. Росс. при моск. унив.» 1867. кн. II. ст. 123—154. — Jagić V.: Život i rad Juria Križanića. O tristogodišnjici njegova rodenja. Izdala Jugoslov. Akademja Znanosti i Umjetnosti. — Загреб 1917.

²⁾ прим. Соловйов (ор. с. ст. 55-6) і Корзон (Dola i niedola Jana III. Sobieskiego — т. II. ст. 297—8, нотка 2).

Уродився в 1617. р. і по скінченні середної школи в Загребі студіював філософію на університеті в Грацу в 1637-8. рр., де одержав в 1638. р. ступінь магістра філософії. В тімже році удається до угро-хорватської колегії в Болонії, звідтам в 1640. р. до Риму, де вступає до грецької колегії (3. IV. 1641.), а 12. вересня 1642. одержує ступінь доктора теології; з кінцем того року вертає до Хорватії. Захоплений ідеєю визволення і зєдинення всіх Славян та унії Східної Церкви з Західною, Крижанич уже з початком 40. рр. XVII. ст. заміряє удатися в ціли пропагування тих ідей в північно-східну Славянщину. Заінтересування справою церковної унії зближує його до сучасного холмського уніятського єпископа Методія Терлецького, з яким починає в 1643. р. переписуватися; йому обіцяв Крижанич, що навідає «Східну Славянщину». І справді, в 1646. удається він з Вараждину, де проживав, через Відень до Польщі (21. серпня був він у Мисленіцах біля Кракова), пробуває якийсь час у Варшаві, а звідси їде на Білорусь до Смоленська і там проживає від 10. лютого до 16. березня 1647. у латинського єпископа Парчевського, в яким добачує ворога східного обряду. З кінцем того року (25. X. — 19. XII.) є Крижанич у Москві, звідкіля вертає в 1648. р. через Варшаву до Риму. В 1658. р. Крижанич вдруге вибирається у Східну Славянщину; через Відень, Буду, Перемишль, Львів, Дубно, Корець, Паволоч, Лисянку, Переяслав і Ніжин удається він до Москви, де прибуває під кінець 1659. р. Одначе Москалі прийняли ворожо цього панславїста ізза пропагування ним церковної унії і цар засудив Крижанича на заслання в Тобольськ. На заслання перебув він 15 літ (1661—76). Звільнений завдяки старанням данського королівського секретаря Гільдебранда фон Горна, якому присвятив відтак своє «Оповідання про Сибір» (*Relatio de Sibiria*),¹⁾ покидає з початком 1678. р. межі Московщини, прибуває до Вільна і вступає там до домініканського монастиря. Звідси старається переїхати до Риму; не може одначе одержати дозволу на це монастирської старшини. Крижанич береться на спосіб і вкру-

1) Крижаничевим «Оповіданням про Сибір», яке видав в 1822. р. в Петрограді гр. В. Спаський п. з. «Повѣствованіе о Сибири», користувався при писанні свого твору «Noord en Oost tartaryen» Голяндець Микола Вітсен (вид. I. 1692, II. 1705, III. 1785).

чується якось в ряди польського війська, що під проводом короля Собеского йшло під Відень; там теж у 1683. р. заскочила його смерть.

На Україні побував Крижанич в часі другої своєї подорожі до Москви довший час у Ніжині, а саме цілих п'ять місяців до жовтня 1659 р. Він був там гостем протопопа Максима й полковника Золотаренка.¹⁾ В Ніжині повстали ті його твори, що відносяться до України, а саме: „Půtno opísanie ot Lvóva dô Móskevi“, „Besída ko Czirkásom wo osobi Czirkása upísana“ і „Usmotrenie o Carskom Weliczestwu“,²⁾ як інформаційний доклад про Україну московському урядові; їх він і подав по прибутті до Москви. Крім того, згадує Крижанич про Україну та її відношення до Москви і Польщі в своїх „Політичних думках“.³⁾ А називає він Українців у трьох перших творах Черкасами, в останнім же Подніпрянами*) й Українцями.***) Хоч проповідує словянську єдність, то однак вважає Українців як осібний народ.⁴⁾

1) Безсонов, ор. с. Православное Обзорѣние, 1870, кн. XII. ст. 807-8.

2) Ці три твори подав зі своєю передмовою П. Куліш в „Чтенія-х въ Имп. Общ. Ист. и Древн. Росс. при моск. унив.“ 1876, кн. III. V. відділ ст. 109—124, п. з. „Малорусскіе козаки между Россіей и Польшей въ 1659 году по взгляду на нихъ Серба Юрія Крижанича“, змінивши притім латинський правопис на гражданку.

3) „Політичні думи« Крижанича видав на основі рукопису Синодальної Типографської бібліотеки N. 4307. в Москві 1859 р. П. Безсонов у 6-ох книжках як додатки до журналу „Русская Бѣсѣда“ п. з. „Русское государство въ половинѣ XVII. вѣка. Рукопись съ временъ Алексѣя Михайловича“. Сам видавець замічує в передмові, що „пам'ятникъ не носить опредѣленнаго и точнаго названія“, а він сам „основываясь на содержаніи“ надав такий наголовок; не зайнявся видавець також справою авторства; щойно Соловйов (Ист. Росс. т. XIII. ст. 786 нотка ³⁾), називаючи твір на основі слів автора в тексті „Політичними думами“, приписує його Крижаничеві, за чим промовляє мова твору, переповнена сербо-хорватизмами, текст заповнений латинськими цитатами зі св. Письма, латинський правопис рукопису та стиль, схожий зі стилем інших писань Крижанича. Займається також „Політичними думами“ в своїй праці Ягіч (ст. 268—93. Politika ili razgovor ob vladateljstvu).

*) Русское государство III. вип. ст. 47, 48. **) Ibid. ст. 37.

4) Обстоючи приналежність московського народу до Словян, пише Крижанич: „Або Русаки (себто Москалі) не суть одного языка, и одного на-

У своїм «Описі подорожі зі Львова до Москви літа 1659» подає Крижанич ось яку картину України: «Почавши від Корця і ідучи сюди блище (себто на Лівобережжя), де були бої черкаські з польським королем, видно великі пустки, де земля спустошена лежить навздож і навширшки на кілька днів ходу, а із сього боку (себто на Лівобережжі) в нинішній війні (повстання Виговського проти Москви) спустошено вельми много городів.»¹⁾ Дальше подає Крижанич, що він «у Лисянці на Федора і в Борзні в середпістя був на ярмарках і видів, як всякі товари дуже дешево продавалися. Повідали нам люди, що нині один рубель стоїть так, як перед війнами пять і шість рублів стояло.» Про причину того здогадується він сам і вважає, що це «ані товари ані торговці не помножилися», тільки що «Черкасів много в сих війнах згинуло і оце людей купуючих убуло.»²⁾

Прихильно успосіблений в той час до Москви, на яку покладав великі надії, та обертаючись в Ніжині серед козацьких кругів, що тримали також в часі повстання Виговського сторону Москви, Крижанич не міг зрозуміти, чому козаки, що в недавній війні з Поляками воліли смерть ніж згоду з останніми³⁾ «вибившися з ляцької неволі з великим кровопролиттям, зараз же опять в тую неволю лізуть»⁴⁾ Тому не подобається Крижаничеви це, що «Черкаси з Татарами много царських людей поморили (побили) і царські землі спустошили»⁵⁾ і він непохвально висловлюється про козаків. «Хоч Черкаси ісповідують православну віру, одначе вони мають звірські нориви і обичаї»⁶⁾ — пише він, не зважаючи на це, що пусті міста на Україні були спустошені царським військом.⁷⁾ Причиною тих «звірських норовів

рода зъ остальными Словенцы, съ Ляхми, съ Чехмы, съ Поднѣпряни, съ Хорватми и иными“ (Русское государство, вип. III. ст. 47).

1) «Чтенія въ Имп. Общ. Ист. и древн. Росс. при моск. унив. 1876, кн. III. відділ V. ст. 115.

2) Ibid, ст. 115.

3) „И се розмысливши Чиркасы узброяшесе всі до конца згинуті“ оповідає Крижанич про козацьке завзяття в часах польсько-української війни за Хмельницького (Ibid, ст. 115).

4) Ibid, ст. 124.

5) Ibid, ст. 120.

6) Ibid, ст. 115.

7) Ibid, ст. 120.

і звичаїв» є на його думку ересь, не духовна, тільки політична, «якої ереси творцями є Ляхи, а від них научившись держать її кріпко і Черкаси і мало не всі інші народи в Європі. Ся ересь є це, що Черкаси уважають православне руське (себто московське) царство найгіршою неволею, далеко гіршим від турецького тиранства, гіршим від фараонової служби і єгипетського рабства. До сього діявольського переконання допомагають їм (Українцям) дуже їх власні духовні люди і грецькі митрополити» — як це він з великим болем не від одного чув.¹⁾

Що Крижанич уважав розрив України з Москвою ересю — не дивно; він не знав ще тоді, як слід, московських порядків на Україні. Противники Виговського, серед яких Крижанич у Ніжині опинився, впевняли, що Виговський почав війну з Москвою тільки ради особистих амбіцій. Крижанич думає, що лучше було би вибирати на Україні гетьманів, тільки на два-три роки, «бо колиб гетьманство не було доживотне, то Виговський ніколи не почав би був з царем воювати».²⁾ В своїм миролюбнім заспокоюванні амбіцій козацької старшини поступає Крижанич навіть так далеко, що вважає добрим це, що для України було лихом. Для нього «не зле було б ще, наколиб гетьманство і на двоє розділилося, щоб один гетьман за Дніпром, а другий перед Дніпром володів». Так, що «на однім краю може Безпалій володіти, а на другім один зпоміж сих новонавернених полковників, але так, що один другого не буде повинен слухати, тільки оба будуть рівні»³⁾. Тим надіявся Крижанич заспокоїти амбіції козацької старшини, «бо не одному самому (як нині) дістанеться гетьманська честь, але і многим з вас, як і все між вами не сам один, тільки й більше находиться таких, котрі є гідні тієї чести»⁴⁾.

Не ознайомлений як слід з українським тереном і не знаючи, що головною причиною козацько-московських війн було якраз вмішування московського уряду у внутрішні справи України, Крижанич у своїм москофільським опти-

1) Чтенія въ Имп. Общ. Ист. и Древн. Росс. при моск. унив. 1876, III ст. 120.

2) *ibid*, ст. 118.

3) *ibid*, ст. 119.

4) *ibid*, ст. 118.

мізмі бажає бачити на Україні такий лад, якого зовсім не бажали собі козаки. Піддає цареві думку, щоб він сам прийняв титул гетьмана доживотного подніпрянського, волинського і подільського, «бо таке гетьманство є ніщо інше, як одно велике князівство, коли не царство»¹⁾. А що до великих городів, таких як Київ, Чернігів, то вони повинні „бути прямо під царським приказом»²⁾. Видно, що Крижанич навіть не припускав, щоб це не було козакам до вподоби. Справді й він радить Москві, щоби при виборі нового гетьмана простила козакам, що виступали ворожо проти неї, бо їх провина в тім, що вони боялися за свої вольности, які цар міг скасувати.

Зовсім в інший спосіб вияснює Крижанич причину українсько-московської війни пізніше, коли по довпшій побуті на Московщині пізнав усю гниль московського державного устрою та коли довелося йому на власній шкірі відпокутувати свій москвофільський оптимізм. У своїх „Політичних думках“ розказує він, що коли українські козаки прогнавши в 1659 р. Поляків приєдналися знов до Москви³⁾, тоді деякі люди радили і говорили цареві: „Щоб він на Українців й інших нових підданих не накладав жадних тягарів, тільки, щоб своїм коштом тримав козацьке військо на це, щоб цей бік його держави був забезпечений і він міг винищити кримських Татар«. Одначе ради старих законів царя Івана і царя Бориса, що інше подобалося думі: і прокляті кабаки тутже були постановлені. Одначе мої Українці і нові піддані скоро тільки побачили закон цієї влади, сейчас покаялися і опять повернулися до Ляхів, і як показується ніколи не перейдуть на цю сторону. А чому?

1) Чтения въ Общ. Ист. и Древн. Росс. при моск. унив. 1876 III. ст. 118.

2) Ibid, ст. 119.

3) Безсонов: Русское государство въ XVII. в. вип. 3. ст. 36. »В сем нашем времени что ся есть згодило в сем же преславном Руском (себто московськiм) кралевству? Ото вся поколінія, или ти вся державы Руского народа (Меньшая и Бѣлая Русь) бяхуся повратити с Давидовой кучѣ, к Рускому своему кралевству от коего з нѣколику вѣков бяху отторгнены. Первле бяху едножды от себе выбили Ляхов; а затѣм опять шятаво и преместно завладаны от них, опять их бяху высікли, в г. 7167 (1659); да быху тым посвѣдчили якося в вѣк не имах под ляхскую область повратить. Тогда собравшиися в соем, опять из нова царю господарю крест цѣловаша«.

Ради людодирства“. Не мають на його думку розуму царські дорадники, що „навѣщуютъ на самотержіе, на кабаки, на мерзкіе добитки и на всякое давленіе бѣднихъ поддаников“, а є вони похожі на „онихъ младенцевъ глуподерзыхъ, коися обзираху токмо на предочную корысть, а по грядущее время ничесо не усмотряху; нить розцѣняху, чтобы ку казну притяжать! а они му (цареві) принесоша велико убожество и не исповѣдну щету¹⁾“. А як примір на це, що при такихъ порядкахъ державі грозить упадок, подає Крижанич між иншимъ безладдя в Польщі²⁾. А на той сам шлях, яким колись ішли ляцькі королі, тепер Іван Грізний і Борис Годунов спрямували московську державу „ради разсыпныхъ утрат людодержкіе законы постановиша... Становито адда хочетъ прить на таков же конецъ, на каков есть пришло Ляшкое кралевство, аще му за времена не будетъ просмотрѣнія. Еднаковъ бо путь ко еднаковому концу ведетъ... А »тоже й в иныхъ народехъ ся есть учинило кротъ“³⁾. Тому і причину українського повстання проти Москви видить тепер Крижанич у „людодержстві“ московського уряду й установленнімъ на Україні „кабаків“⁴⁾ »Проклятыхъ мовлю кабаковъ: — пише Крижанич — або ся на нихъ ни от рода нѣсть толико вина продало, колико ся есть для ради нихъ крови проліяло⁵⁾«.

Завдяки такій московській владі зіпсулися обичаї й самихъ Москвичів; бо навіть якби німецький або якийнебудь инший народ знайшовся під такою владою, то наколиб не подібні, то ще гірші порови принявби⁶⁾. »Зарад того сутяся заплодили в семъ людству премерзкіи нарovy: тако да ся Русаки от иныхъ народовъ сцынаютъ быть обманны, невѣрны, нещадны на краденіе и на убойство, не почтенны на бесѣдѣ, нечисты в житію. А откудто исходитъ? Оттуд: что всяко мѣсто есть полно кабаковъ, и самотержія и преповѣдей, и откупниковъ и цѣловальниковъ и выемниковъ, и заставниковъ, и тайныхъ докладниковъ: тако да люди отовсюдъ и вездѣ есуть звязаны: и ничесо не могутъ слободно дѣлать: и труда рукъ и пота лицъ своихъ не могутъ

¹⁾ Ibid, ст. 37.

²⁾ Ibid, ст. 38. »Ближую прилику мы имаемъ на ляшскомъ кралевству: ная бы насъ морала на достойну возрушить.« Розуміється натяк на безладдя в Польщі за Яна Казимира.

³⁾ Ibid, ст. 39.

⁴⁾ Ibid, ст. 39.

⁵⁾ Ibid, ст. 40.

⁶⁾ Ibid, ст. 47.

слободно ужить. Но все по тайну, и молчать, со страхом с трепетом и з обманом морають справлять и торговать; и укрываються от тѣх толиких справников и выдорников и потворников или паче катов. А сами тѣ цѣловальники и кметодерцы, або нѣсуть промишлены достатными плачами, не могут вѣрно дѣлать, но мужа их приганяет искать корыстей и емать дары от воров. Тако люди обыкши всячину дѣлать скровно, и на подобу татев, со страхом и з обманом, забивают всего почтенія: постают нехрабры в рати: и виступают на всякую нелюдскость, нескромность и нечистоту. Не знадутъ прецѣнять чести: ни розлученія чинить между людьми: іно ко всякому чловіку незнамому первая нихова рѣчь битъ обикает: Имаеш ли жену? А вторая рѣчь: Колико имаешь царского жалованья? Колико блага, како си богат? Не срамуется все наги вижены быть в купели. Аще ли им будет чія милость потребна, ружно сами себе замѣчуть и понижают и молятся и тла челом бьют даже до обрыди¹⁾.”

Пізнавши отже устрій московської держави і вишлекану під впливом цього устрою вдачу московського народу, Крижанич сам попадає в цю ересь, яку закидав він у 1659 р. українським козакам. Йому стає ясним, чому «все народы мерзят сіє царство, и народ Рускій (московський). Якоже ономедне учиниша Поднѣперски козаки: кои, будучь одного языка и вѣры з нами, (Москалями) еднакоже волят быть под Ляхми, неже под сим господством: для ради крутости здѣшняго владанія. А в тревожно время, сами домашни нарожаны и израднѣи богатыи люди, з легких причин ся приводят и измѣну: яко ся есть видѣло в Разстрогино время (за Самозванців). А то для чего? Зарад крутого владанія²⁾.”

Зміна поглядів Крижанича на причину українсько-московської війни по Хмельницьким, що є висказані в його „Політичних думках“ усувають думку Куліша, що „Крижанич на стільки был проникателен, что внима ереси, распространенной Поляками по всей Европѣ на счет Россіи, не отшатнулся от нея, на против предался ей всецѣло и боролся с грубыми основами ея гражданственности до тѣх пор,

1) Ibid, ст. 48. 2) Ibid, ст. 48.

л. 297 3) Безсонов, оп. с. ст. 36.

пока наконец они его уничтожили. Но, очутась в Сибири, по милости таких людей, которые погубили и Максима Грека, никогда не увѣровал Крижанич в справедливость того во-зрѣнія на Русское царство, которое было, можна сказать, общим в Западной Европѣ¹⁾.

Якраз — як бачимо — Крижанич у наведених тут місцях з його »Політичних дум«, яких не узгляднив Куліш, сам реабілітує погляд Українців і західно-європейських народів на тодішню московську державу.

Причина польсько-козацької війни у Крижанича такаж сама як війни України з Московщиною; порядки польські схожі з московськими. „Ляшское бо кралество из избытной розсыпности, есть прышло на людодерство; а из людодерства доспѣло в чужевладство и в крайнюю розпусту и нерядіе, в коем сада (нині) обрїтает. Ляшски бо древни крали чиняху превеликія утраты, на инордныя свадбы, и на Нѣмецких и на всяких инородных приходников и слуг. А да бѣху могли здолѣть толиком непотребным и розсыпным розходом, и по нужѣ чиняху ея тяжки и нещадны своим бѣдным народным подданныком; и из кралев постаяху тирански людодерцы; всегда бо при разсыпности привязано ходити тиранство. И кій свое нещадно розсыпует, он чужее еще нещаднѣе грабит. И всякій разсыпник учинится тираном и людодерцем, аще имает кого драть²⁾«. »И Ляшское кралество, яко рекомох для ради людодерства, есть прышло в конечную разпусту. И садашним (нинішним) погромом (:коим есть разорена Руская, Ляшская и Литовская земля:) една причина есть было людодерство, коеся чиняше от Ляхов и от Жидов на Поднѣперской³⁾ Украинѣ⁴⁾«. Це спонукало козаків до повстання проти Польщі⁵⁾. Опісля удалося Полякам знов »шытаво и прилестно« запанувати над Україною, одначе в 1659 р. козаки знов перехилилися на бік Московщини⁶⁾.

1) Чтеніє въ Общ. Иист. ип. Древн. Росс. при моск. унив. 1867 III. кн. V. відд. ст. 114.

2) Безсонов: Русское госуд. въ XVII. в. вип. 3 ст. 38.

3) Тут видавець подає нотку »прежде было: Запражеской«,

4) Ibid, ст. 39.

5) Чтенія въ Общ. Иист. и. древн. Росс. при моск. унив. в 1876 кн. III. відд. V. ст. 36.

Причини чому козаки не бажали собі злуки з Польщею, вичисляє Крижанич у своїй »Бесіді ко Чиркасом в особі Чиркаса уписаній« у десяти точках. Козаки боялися приходу і розквартирування на Україні згідно з гадяцьким договором 20-тисячного кварцяного і наймленого німецького війська, яке мало козаків »в страху і на вузді держати« та допускалися різних насильств і грабежий. Не бажали собі також козаки повороту на Україну польської шляхти, що забезпечував гадяцький договір, бо тоді на дармо пішлиби плоди козацько-польської війни за Хмельницького; а були вже між козаками слухи, що Виговський віддав уже Басанську волость із замком у переяславським полку шляхтичеві Криницькому. Відстрашували козаків від Польщі боязнь перед пімстою над ними шляхти, обмеження числа реєстру козаків¹⁾, заборона нападати на турецькі та татарські землі; не бажали також козаки — думає Крижанич воювати по боці Польщі проти православної Москви. Угоду Виговського і козацької старшини з Польщею вважало козацтво неважною, бо її заприсяжено без волі загалу²⁾.

Хоч є деякі невірності в освітлюванні українсько-польсько-московських відносин, в які Крижанич як чужинець не міг докладно вглянути, то все таки бачимо тут значний відсоток історичної правди, до якої змагав автор, як безсторонній свідок подій, хоч не вільний від суб'єктивізму³⁾.

1) Число козаків на гадяцьким договорі обмежено до 20 тисяч (Костомарів: Гетмановання Ів. Виговського і Ю. Хмельницького, Руська іст. Бібл. т. XIII. ст. 72); Крижанич подає знова хибно, що до 60 тисяч, яке то число козаків тоді було.

2) Чтенія въ Общ. Ист. и древн. Росс. при моск. унив. 1876, III, кн. відд. 121-2.

3) Куліш (Ibid. ст. 114) подає ось таку оцінку освітлення Крижаничем сучасного козацтва: „По нашему мнѣнію, никто из современных Крижаничу наблюдателей козачества не взглянул так ясно и челоуѣчно на его состав, на превращеніе его в чистое разбойничество и на незаглушимое в нем никакими вліяніями чутье правди. Записка Крижанича важна и в том отношеніи, что опредѣлила вѣрно политическое положеніе малорусских козаков между Москвой и Польшей“. Цю оцінку з деякими поправками при допомозі наведених місць з »Політичних дум«, не узядених Кулішем, можна впрочим прийняти.

Студентські літа

Percy Marks: „Студентські літа,“ Роман з американського студентського життя.

Мотто: — „Що таке освіта? Освіта се збільшена відповідальність.“

Останні дні липня. По великій спеці, котра й тут, на кораблі давалася добре чути, похолодніло — й дощ паде. Вже другий день. А величезний німецький корабель найновішого фасону (будований уже по війні) суне так помалу-помалу. В розмовниці для пань майже пусто, бо жінки сидять, розуміється, в льокалях для мужчин, де повно диму й аж лускіт іде від картярів.

Отож тут найлучше читати і писати. Тут і бібліотечку корабельну приміщено.

Якраз скінчив я читати великий роман з життя американських студентів. Цікаво, що в літературі всіх народів розмірно дуже мало повістей зі студентського життя, в яких булоб чути живо пульсуюче студентське життя. Памятаю зі своїх студентських часів Арне Гарборга „Мужицькі студенти“ — тай що ще в тім роді? Не пригадую собі більше, хоч очевидно пр. Німці мусять мати дещо. „Забобон“ нашого Леся Мартовича, хоч „герой“ його студент — і хоч се знаменитий твір, та не належить сюди. Покійний автор не міг дати опису студентського життя, бо сам його не переходив правильно, як тисячі інших студентів, особливо правників, правильно такого не переходили.

А література про студентське життя, овіяна відповідним духом, так іще придаласяб...

До такої доброї літератури належить роман П. Маркса. Автор, бодай у цім творі, не проявляє особлившої сили таланту. Але його спокійна любов до молоді й його (як на Американця!) глибока сентиментальність робить сей твір приемним у читанню, а його моральний погляд на чистоту, котрого він не накидає й не напихає, даючи навіть місце всяким цинічним поглядам, робить сей твір цінним.

Зміст його такий:

Молодий Гюг Кервер, син середно заможних родичів, приїхав до Сандерс-каледжу, великої інституції, де вчилися й мешкали тисячі студентів. Він був дуже рад, що тут матиме виключно мужеських учителів, бо гнівало його те, що жінки все називали його „любим хлопчиком“, хоч він на основі вправ у боксованню й біганню уважав себе вже мужчиною.

Кімнату ч. 19. мав мати спільно з другим студентом, Карлом Петерсом, котрого ніколи передтим не бачив. Приїхавши, застав його вже, як розкладав масу своїх річий, а між ними т. зв. „гарем“: купу світлин ріжних дівчат. Представилися і Петерс відразу пояснив Керверови історію свого „гарему.“

— „... Се серденька, які я зломав. Два рази поцілую дівчину і кажу собі дати фотографію. Імена більшости тих дурненьких гусок я вже забув...“

Кервер мав щойно першу свою „любов“ Оленку Сімсон і навіть від неї не мав фотографії. Розуміється, зараз написав два листи: оден до родичів, другий до Оленки по фотографію. Він писав до своїх батьків двічі в тиждень, а Петерс

до своєї мами, котру називав „стара дама“, — що дня.

Батько Петерса помер недавно, оставивши величезне майно, здобуте спекуляцією в часі війни. Сина все переслідувало почуття, що він не може бути „джентельменом.“

Обидва молодці скоро заприятися. Клопоти з записами й відношення старших студентів до початкуючих представлені доволі живо. Таксамо наука, іспити, спортові грища, студ. організації, розмови, професори, забави і т. д. Одначе все те, хоч виповняє і становить студентське життя, не належить — як слушно підчеркає автор — до найглибших місць душі студентів.

Ті найглибші місця се релігія й дівчина. Се ті два бігуни, на котрих усе стоїть і довкруги котрих усе крутиться. Се ті дві колюми, на котрих оперте відношення до всього життя, котре завжди молодим людям інтересні питання: „Хто ви? Чи дійсно сметанка народу? Що ви вмієте? Що ви варті?“ і т. д.

Розмов на тему релігії — мало. Розмов на тему жіночу — багато. Але всі вони дуже виразні і щирі, без тіни гіпокризії, як і повинно бути в книжці, котра має правдиво малювати молоді душі й думки. Ті, що заступають т. зв. „вільну думку“ (себто безвірство), не мають ніяких засад, ніякого світогляду, весь світ уважають одною калюжею, в котрій нема за що боротися, хіба за роскоші й уживання. Найкоротше збирає се оден з амер. студентів так:

— „Жити, значить заробити собі на удержання, працювати, мати жінок і приємности. Чорт нехай жується, що потому буде!“

Але є між ними й такі, що твердо обстоюють релігію. Оден з них кричить:

— „... Присягаю перед вами, що вірю в Христа і в цілу Його життєву філософію!“

В парі з ломанням віри і релігії йшов зник полові чистоти та поява пиянства і полових хоріб між молодю.

Якже ті небезпеки перепливав герой повісти? Гюг Кервер, син протестантських родичів і сам протестант майже незаметно побачив, як всякнув у його душу розвал. Коли ствердив, що його теперішні погляди вже інакші, ніж погляди батька, мами і священика, — почувся цілком нещасливим і схаотизованим у нутрі. На місце старої віри не мав що поставити. Зі світових річий найвищим ідеалом уважав чистоту. Але відколи його приятель Петерс сказав йому, що звів дівчину, стратив і той ідеал, який мав досі тай був іще цікавий, як „се“ робиться. А прецінь щось здержувало його далше від товаришування з тими дівчатами, про котрих ходили недобрі поголоски. Що, — не знав. Відколи стратив останний ідеал, життя стало для нього важке; що дня ставало важче та більше скомпліковане. Петерса мимо його упадку не переставав любити. А Петерс бачив у нім „джентельмена,“ а в собі ні.

Надзвичайно цікаво описане припинання до студентських організацій. Агітація відбувалася дуже за взята, але й дуже обережна. Організації ті багаті, мають свої власні доми і сильні звязки. До них не вписується так собі, тільки кождий мусить ждати на формальні запросини, на письмі, щоби вступив. Оден дістає і кільканайцять запросин, другий — ніякого запрошення не дістане. Рішають про се докладні інформації, збирані про кожного студента в таких напрямках: 1) Чи багатий? 2) Чи добрий спортсмен?

3) Чи був передтим в аристократичній школі? 4) Який має рід?

Найбільше впливові студентські організації Сандерс - каледжу не приймали ні католиків, ні Жидів, тільки протестантів і то таких, які відповідали чотиром висше згаданим умовам.

Батько Юга Кервера, що мав університетську освіту, був членом аристократичної студ. організації „Ні-Дельта“ й дуже хотів, щоб і син вступив до неї. Та організація мала кількадесят „бренчів“ (галузій) і була дуже велика та могутна. Приятель молодого Кервера, Петерс, не мав надій дістатися до тої аристократичної організації, бо був сином спекулянта. Се його дуже боліло і він з тяжким серцем сказав про се Керверови, додаючи, що голова якоїсь другої, менше поважної студ. організації натякнув йому, що буде прийнятий під умовою коли зложить пару тисяч доларів на потреби організації.

— „І ти зробиш се?!“ крикнув обурений Кервер.

— „Так,“ відповів Петерс. „Яж тобі казав, що я не джентельмен, грошей маю багато, а що кудись треба належати, тож..“

Кервер прирік йому, що відкине запросини навіть до Ні-Дельти, коли і його не запросять у члени. Тим приреченням уратував свого приятеля від пониження, вкуплюватися грішми в організацію. Несподівано обидва одержали запросини, вступити в члени Ні-Дельти, що обидва з одушевленням зробили.

В Америці, де законом заборонене уживання алкоголю, якраз тому молодь пе і то як хлопці так і дівчата, також шкільні В п'янім стані пішов Кервер зі своїм уже зіпсутим товаришем до поблизького місточка — перший раз уже на дійсну розпусту. Одначе в остан-

ній хвилині зловив його старший товариш Гаррі Слейд. Він там прийшов в тій самій цілі, але побачивши невинного Кервера, силою відорвав його від Петерса і від замовлених уже дівчат і запровадив до дому. Петерс набавився тоді тяжкої хвороби й був прогнаний за те з каледжу. Гірко плачучи, опускав школу.

Опісля Кервер заприянив ся з молодим католицьким студентом Норрі Паркером, котрий до кінця студій мав на Кервера якнайліпший вплив і вратував його від зведення дівчини, яку Кервер пристрасно любив. Цинтія (так вона називалася) відвідала його в каледжу, де давали велику забаву. Горівка лилася струями. І студенти і дівчата були сильно п'яні, хоч (розуміється) не всі. В п'янім стані була Цинтія і був Кервер, коли зустрів їх Норрі й не допустив до гріха.

Здається, що автор повісти протестант. Ніде не видно в книжці слідів католицького світогляду. Він зовсім не в'яже чистоти Паркера з його католицизмом, ніде ні одним реченням не застановляється над католицизмом, але до кінця фігурує католицький студент Норрі як найтвердший кристаль.

Тим та книжка робить вражіння споминів про щось правдиве.

Дуже добре переведене опісля змальовання дальших взаємин між Цинтією й Кервером: вже сам спомин гріха, який вони мали поповнити в п'янім стані, не дав їм побратися, мабуть іще більше, ніж тверезі міркування Кервера, що він ще не годен удержати жінки, свого батька просити о те не хоче, а її родини тим менше.

До найцікавіших і найбільш поучаючих частин повісти належать розмови студентів між собою і з їх улюбленим професором про вар-

тість університету взагалі. Ось їх зміст:

Кервер, що довго не міг розв'язати своїх взаємин з Цинтією, так каже з того приводу:

— „Університет се обман. Нам казали, що тут учать думати. А се неправда. Я не навчився тут думати. Перед чотирма літами прийшов я сюди як порядний хлопець, повний ідеалів. Життя тут розбило всі мої ідеали. Я думав, що всі студенти се джентельмени. Тепер бачу, що далеко не всі. Я думав, що вони інтелігентні люди, охочі до праці...“

Слухачі голосно сміялися. А студент Джордж Цинзор доповів:

— „Я також! Я думав, що вступаю в рай наук. А тепер — я навчився тут тільки гри в пилку і в карти покера. Хоч маю свідоцтво з відзначенням, нічого основно не знаю.“

Кервер знов додав:

— „Хоч останній семестер приніс мені найлучше свідоцтво, я вмію в дійсности тільки грати в карти, курити, пити алкоголь і цілувати дівчат. Я став тут грубший в поведенню і підлійший. І такі ми поставали мабуть усі. Кілька приятелів і гарних споминів — ось усе, що виношу з університету.“

На те Винзор:

— „Все те правда, лиш вина не тільки в нас, але і в професорах. Деякі з них знають багато, але не вміють учити, інші знають мало та і того не вміють передати, ще інші нічого не знають і нічого не вміють навчити, а тільки мало таких, що самі знають щось і знають, як се передати. Нпр. математика — предмет сухий. Але професор від математики потрафить з неї зробити щось ще сухіше, ніж вона єсть. Сеж уроджений апарат до сушення! Він навіть з Шекспі-

рового „Гамлета“ потрафивби висушити всі соки.“

— „Але нпр. проф. Мічель навіть з математики потрафивби зробити щось таке цікаве як „Гамлет!“

— „Якраз тому його вигризли відси. Ті панове бояться такого мати, що вміє вчити. Зате іменували звичайним професором Бюкенана, хоч нема такої людини, котра розумілаб одно слово з того, що він викладає. Але він написав пару книжок, яких ніхто не читає й тому він „учений.“ Три курси він тортурував мене — без найменшого хісна!“

— „Такі вони майже всі. Або говорять щось таке, що ліпше написано в книжці, або усипляють нас незрозумілою мішаниною, при котрій можна стратити й ту одробину розуму, яку ще хто приніс сюди, коли дійсно слідить їх лекції!“

— „Всеї вини не можна валити на професорів. Пригадайте собі ті страшні шахрайства, які ми робили з ними. Сеж безсоромність!“

— „Ходім з тим всім до професора Генлея!“

— „Буде крутити. Так роблять всі професори, коли до них прийти з такими питаннями.“

— „Ні, не всі. Сей відповідає прямо на всякі питання.“

Пішли. В часі науки оден з них пригадав проф. Генлеєви, як він раз перед двома літами сказав їм: „Пожалься Боже над молоком, коли ви маєте бути сметанкою“ — і запитав професора, що він думає про вартість університетської освіти.

Професор здивувався, що вони так докладно запам'ятали собі слова, які він сказав їм перед двома літами й зачав острим дотепом:

— „Як бачу, то (евангельські) свині проковтнули перли...“

— „Але ті перли дуже тяжко стравні,“ відтвся оден зі студентів.

— „Знаменито! Я якраз хотів, щоб вас від них заболіло в животі й тішуся, що вони ще лежать вам у шлунку.“

— „Так,“ відповів оден зі студентів, „але треба й милосердя троха мати та помогти нам, вийти з клямки. Ми пережили тут 4. приємні роки й тепер здається нам, що се була даремна страта часу.“

— „Ні,“ відповів уже поважно професор. Ті літа не тільки були для вас приємні, але все більше будуть приємні, чим далі від них відходитимете. А ваші сумніви що до вартости тих літ дуже одушевляють мене. Таксамо як ваше почуття, що ви нічого не навчилися. Бо тільки неuki думають, що вони „мудрість ложками жерли.“ А дійсно розсудний чоловік чим більше вчиться, тим менше довіряє до свого знання і тим менше задоволення. Мені здавалося, що я найбільше „вчений“ — у хвили, коли я скінчив гімназію. Від того часу я дуже присмирнів, до тої міри, що часом соромлюся вступати до сеї салі як учитель. Кажу вам отверто. Тільки думка, що студенти ще менше знають ніж я, додає мені відваги, вступати на катедру.“

— „Все те може бути правда, але воно ще не доказує вартости університетів. Фактом єсть, що більшість в університетах нічого не вчиться, лиш дичіє і служить фальшивим богам.“

— „Так, дичіє, але се ще не доказ, що та більшість не здичілаб і поза університетом. То не університет викликає у них здичіння й розбиває їм ілюзії, — тільки життя. Незабаром стратите ще не одно зі своїх ілюзій. То власне ціна, якою платиться за життя.

Кожда інтелігентна людина, котра має ідеали, мусить згодом побачити, як низько під нею стоїть загал. І переконається, що люди се дуже слабі твори тай не буде від них багато очікувати. Тут жерело цинізму. Але правдиво інтелігентна людина остає добродушна і лагідна в осуді людий, покриваючи все гумором.“

— „Але що се має спільного з вартістю університетів?“

— „Дуже багато. Ви ще не стали циніками. Се видно по ваших вимогах, які ставите до університетів. Ви лиш забуваєте, що люди, отже і професори, се дуже слабі й уломні сотворіння. Але все те, що ви говорите, показує, що ви свідомі того, що ви з глини і землі. Я покладаю великі надії на американські університети, хоч не думаю, що професори стануть „мудрійші.“ Шляхи знаходитиме молодь сама: інтелігентнійша часть її вже відвертається від фальшивого ідола мамони. Вже є також познаки, що і спорт зіпхне на властиве йому місце та не буде йому так сліпо поклонятися як досі.“

— „Але, пане професоре, скажіть, чим університет оправдує своє існування?“

— „Не знаю, чи дам вам достаточну відповідь. Університети, очевидно, дуже далекі від досконалости, але не більше далекі, ніж інші людські інституції. Думаю одначе, що чотири роки, які тут перебуде інтелігентна людина — памятайте, що говорю про інтелігентну людину! — се дуже хосенні літа. Ті літа казочно оплатяться. Всі, що скінчили університет, мають потому ціле життя вражіння, що се були часи повної щасливости на землі. В дійности — тільки мала частинка студентів почувается щаслива. А повну щасливість

відчуває хіба ідіот. Я рідко бачу писемні праці студентів, котрі свідчилиби про щасливість: 90% свідчить, що їх автори глибоко терплять. Бо університетські літа се літа бурі і внутрішніх переломів: тоді молода людина відкриває, що світ інакший, ніж вона собі уявляла — і се її болить глибоко. Університет се не райська обитель. Але мимо всього я дуже жалую інтелігентну людину, котра не перейшла університету. Чому? Бо університет на ціле життя оставляє в душі коштовний скарб: згодом усі болі того часу затираються, але на завше остає в душі краса тих літ. Не з соціального почування бачите так багато жертв на університети. Жертводавці навіть не думають притім про „соціяльне почування.“ Вони просто — люблять свою Alma mater, бо з нею вьжуть їх опісля тільки приемні спомини. Інституція, котра потрафить собі виробити між своїми бувшими учнями тільки любови, не може бути зла й неоправдана, хоч вона далека від совершенства. Я часом не знаходжу досить злих слів, щоб їх кинути на сей університет, але мимо того я люблю його без уговку.“

— „А чомуж ви нам таке говорили перед двома літами — про сметанку?“

— „Бо й се правда!“

Гюг весь час думав про свій проблем з Цинтією, котрого не міг розв'язати. Тепер сказав:

— „Я не маю вражіння, що університет учить нас розв'язувати проблеми життя, думати!“

— „Помиляєтесь. Ви думаете далеко яснійше, ніж думали перед чотирма літами, заки сюди прийшли. Розуміється одначе, що навіть найліпший університет не дасть нікому ліку на всякі болі життя.

Кожний мусить сам переводити на собі кінську курацію, як уміє.“

— „Але хто сметанка?“

— „Таки ви!“

— „Що?“

— „Так, ви. Нехай Бог буде милосердний для зібраного молока, коли ви його сметанка, але я не маю вже ніякої надії на те молоко. Може се нерозумно, що я так публично висказую свій песимізм, але думаю, що ви вже настільки дозрілі, щоби стравити і сю порядну порцію песимізму. Пересічний студент, котрий кінчить університет, се дуже слабкий продукт, але він все таки найліпший з того, що взагалі дається випродуковати з людства. Знаю, що цілий ряд визначних мужів не бачили університету і що багато туманів студіювало в університетах. Інакше кажучи: сметанка часом дуже тоненька, а в молоці нераз остає масенький шматок. Але сметанка таки — сметанка, а молоко — молоком. Загал молоді з найвисшими ідеалами таки виходить з університетів, бо такий приходить до університетів. Пересічний студент таки менше матеріялістичний від пересічної людини, котра не була в університеті. Се не значить, що в університеті ті люди набувають ідеалів, тільки що університети приваблюють до себе найліпший людський матеріял.“

— „Ну а якже річ мається з Едісоном і Фордом?“

— Таксамо як з Шекспіром або з Софоклем. Едісон се геній винаходів, Форд се геній бизнесовий. Геній не має нічого спільного з вихованням. Але університет зробив би був і з Едісона і з Форда ще більших людей і не зменшив би був їх геніяльності. Одначе ніколи не вживайте до порівнань з загалом — людей, виїмково сильних. Бог

сотворив різних людей, одних — менше слабих, других більше. На загал — ліпші горнуться по можности до університетів. А ті університети моглиб давати їм 1000 разів більше ніж дають, але таки щось дають. І прийде час, коли ще більше даватимуть. Може навіть прийде такий час, коли професори будуть дійсно мудрі, а студенти дійсно пильні і чесні. Я вірю в молодь.

* * *

Є ще багато цікавих місць у тім творі. Варта ще підчеркнути, як той сам професор учить молодь, щоб не була шовіністична у відношенню до свого університету, бо є й лучші університети, як нпр. Гарвард або Принстон. Особливож варта підчеркнути велику вірність Американців для своїх університетів: вони в торжественні дні приїжджають здалека навіть у глибокій старості з внуками до свого університету, а багато з них жертвує великі мастки на університетські цілі (університети в Америці се переважно приватні інституції з правом публичности).

Хоч американські типи університетів дуже ріжняться від європейських, одначе дух їх можна сміло назвати — тим самим. Се й відчує читач, вдумавшись у наведений тут зміст цього твору. Чи ж не ті самі думки і проблеми ворущать душу студента університету також в Європі? З одним-одиноким виїмком: думка американського студента без усякого порівняння менше захабазена „політикою,“ сталою агітацією і т. п. потворними чудовищами, які входять у душу нпр. нашої молоді вже навіть у гімназійних часах!

Розуміється, не треба думати, що в Америці кінчать університети виключно діти богачів. Є й дуже

убогі студенти, котрі тільки „працюють“ у копальнях або ресторанах, щоб заробити на школу тай часто переривають науку ізза браку матеріяльних засобів.

Університетські студії в Америці далеко дорожші ніж в Європі (у т. зв. вечірних школах можна даром учитися всього, чого душа забажає, аби тільки охота була).

Я хотів продовжати свої замітки — про нас. Але лучше пошукати, чи нема в корабельній бібліотеці ще якого твору про студентське життя. Шукаю. Є, — на правду єсть!

* * *

Vivis Reise: Ein Jahr als Dienstmädchen in Amerika, die Abenteuer einer schwedischen Studentin — Von New York bis Yellowstone, von Vivi Laurent. Ins Deutsche übertragen durch Nora Feichtinger. Mit Zeichnungen der Verfasserin. Gotha, 1925. Два томи. Ст. 194 + 165.

Розуміється, треба доконче перечитати. І написати щось про те для „Поступу.“ Бо про кого, як про кого, а про наших студенток ледви чи хто думає, щоб і вони мали що читати.

Перечитав я обидва томи — одним душком. Вони такі цікаві, що — навіть найкращі описи перебігаю, щоб довідатися скорше про дальші пригоди шведської студентки в Америці. Книжка присвячена — розуміється — мамусі й таткови, вже покійному. За те, що сотворили дім, гніздочко, котрого тепло товаришитиме скрізь і світ увесь у рай перемяняє. Не зле. Зміст (жалую, що нема часу докладно його передати) такий:

I.

Віві, шведська студентка, поставила без грошей подорожувати по країні, де її ніхто не знає. Родичі (батько ще також тоді жив) згодилися лиш під умовою, щоби

знайшла товаришку. Два місяці шукала — надармо. Тоді подала анонс в газету. Прийшло 40 листів-оферт. Від письменниць до селянських дівчат. Знали всі мови світа, бодай так писали в офертах. Вибрала собі одну, ту, котра написала, що нічого не знає і нічого не вміє. Та товаришка називалася Ебба.

З нею вирушила Віві — до Америки.

На сушу не хотіли їх пустити, бо молодих дівчат без опіки замужних не пускається. Та знайшлася якась шведська пара на кораблі, котра зобов'язалася зайнятися ними. І їх висадили в Нью-Йорку.

II.

Слідують описи Віві. Але які! Повні дійсного таланту й обсерваційного змісту, вродженого й виробленого.

Як вона влучно характеризує Нью-Йорк, Шікаго, амер. залізниці, ресторани, різні типи, семі, працю, вертаючих емігрантів, фабрику й обслугу, богачів і т. д. без кінця. А все коротко, модерним, телеграфічним стилем, — і все з гумором і життям.

Передати се трудно. Се треба самому перечитати. Коли згадую тут про зміст, то роблю се тільки для звернення уваги читачок на ту книжку. Отож:

III.

Нью-Йорк. Кам'яна пустиня. В сутінку меркнуть височезні хмародери, як архитвори механічної конструкції, без гармонії, без штуки, без індивідуальности. Погано й сумно. Але в тій пустині кипить життя, шум, крик, рух — такий, що та дійсність видається якимсь божевільним сном.

Віві описує його. Требаб хіба перекласти. Варт. Але не маю на те часу. Читайте самі.

Нью-Йорк — космополітичний велитень з релятивною перевагою жидів. Вони тут переважають і — панують. Розуміється, не всі: страшне єсть жидівське „Гетто“ (дільниця) бідноти. Тут усе брудне, бідне, виголодніле, обдерте, діти лазять як червачки по ринштоках і б'ються, опущені, дуже нужденні. „Непризорні“ (Тут уродився большевизм і розлив ту діточу непризорність по всій Росії й Україні).

А недалеко — казочна вулиця Бродвей, „шлях у зачаровану державу ночі...“

IV.

Майстерно описує Віві, як вона сидить у бюрі праці і як її „вибирають“ на службу. Молода служниця в Америці все знайде місце і то скоро, зараз.

І заробить сейчас більше, ніж найбільший учений, котрий висівби на американську землю, або інженір, або хемік — своїх доволі! Тут не має сили відоме слово поета про жінок:

„Co biada człękowi samemu
na świecie
Lecz stokroć samotnej kobie-
cie!“

О, ні. Се в Європі правдою буває. Тут навпаки.

V.

Перша служба в багатій жидівській родині: стара панна, її брат (літ 40), їх вуйко (літ коло 70) і мама (коло 80). Помешкання — 10 кімнат у найдорожшій часті Нью-Йорку. Все те треба попрятати й їсти варити. Елегантне снідання о год. 7 $\frac{1}{2}$ рано, обід з 4 страв і „льонч“ з двох. О год. 6 $\frac{1}{2}$ треба вставати — і горшки на огонь! Перший все приходить 70-літній „вуйко.“ Він їсть зовсім щось инше ніж брат і в инакшій порядку. Все на мінути обчислене..

Двічі в тиждень приходить жидівська помивачка. Вона пере. В тайні перед панством пере також білизну Віві, бо — каже — „робітниці повинні триматися разом.“ Вона радить Віві, щоб не служила тут, бо всі інші пани, у яких пере, лучші, ніж сі.

Слідують описи служби й гостей — прекрасні! Шкода, що короткі.

Віві не признається, що вона з інтелігентного дому і сама студентка. Але мадам почула раз, що вона говорить різними мовами. Щось додумується.

Віві хоче відійти. Пані прирікає їй, що візьме ще одну слугу, щоб остала. Ні! „Нехай Віві робить, як сама думає.“

Місяць вибула на першій службі.

VI.

Друга служба — в багатім католицькім домі, година їзди від Нью-Йорку. Як доглядачка двоїчка гарних дітей.

Тут зовсім инша атмосфера.

Є ще пара слуг — чоловік і жінка, також Шведи. Знаменитий опис їх щастя й відносин. Дуже цікаві замітки про дітей і їх вдачу та виховання. Гості! Зміна слуг. Католицький священик зі свяченою водою приходить.

Все описано з гумором, особливо ж добре діточа вдача.

VII.

Третя служба — в фабриці.

„Гроші, одяги й любов, то все, що обнимає горизонт робітниць. То їх ціль і туга їх снів, — в тім і їх упадок. Гірка їх доля на старість.“ Віві слушно підчеркує, що фабрика — се для дівчини дуже тяжка річ і далеко гірша ніж служба по домах або ресторанах.

VIII.

Знов шукає роботи, разом з Еббою перечитують анонси. Еббі сподобався анонс — пильнувати дія-

мантів у купецькій семі (харч, мешканне і 12 дол. на тиждень). Але Американці, у котрої вони мешкали, видався той анонс підозрілим. І вона пішла з Еббою до того „купецького дому.“

І добре що пішла! Булаб бідна Ебба попала в страшну западню, з котрої могла вже не вийти живою...

Опис того „купецького дому“ короткий, але потрясаючий, особливо тоді, як серед бруду й нищети зривався якийсь огидний індивід, щоб їх силою схопити.

Ебба знайшла иншу службу, при родині.

IX.

Віві знов у Жида в малярськім ателіє. Там працюють ріжні дівчата, Всі задоволені, хоч платня невелика.

Пан Шнабель з Відня має знамениті помисли. В його ателіє в Нью-Йорку повстають ріжні „мексиканські“, „египетські“ і які хто хоче твори штуки з надписом „Česko-Slovakia“... Для богів! Бизнес іде прекрасно. Він чемний для дівчат, котрі ніколи не бачили Мексика, але малюють мексиканські „оригінали“. Хочє дати Віві 125 дол. і ціле удержання з мешканням при своїй родині. Але вона хоче бачити Америку і йде далі.

Ціль — добитись до Каліфорнії.

X.

Зложила собі тільки долярів, щоб доїхати до Бофала, до водопадів Ніягари і там бути оден день в найлучшім готелі, як велика пані. Отож доїхала й була.

А потому — знов на службу. Скрізь помагає знайти службу „Орг. Молодих Христ. Жінок.“

Дістається на добру службу. Пізнає Дон Жуана від служниць. Досконалі описи залицяння й пересторог муринки-служниці.

Знов гості. Опис Ніягари. Перехід канадійської границі сюди й туди (жінкам тут багато вибачають!) В домі, де вона служить, довідуються, що вона за одна. Велике гальо! Вона їде далі — до Шікаґа.

XI.

Блуканина по величезнім Шікаґу представлена так знаменито, що тільки жалко, чому так коротко. Мотто: „Коли подорожуєш, уникай усього, що стоїть у звязку зі знакомими.“ Слушно.

Шікаґо — пише Віві — безко-нечне, хоч географія пише інакше. Хоч тут витягнули у неї на фото-графію трохи не останній цент, який могла видати, вона приємно згадує се дійсно гарне місто.

XII.

Їде далі. Залицяння й оферти муринів у залізниці. Опис міста самого, де числа домів скачуть від 6 на 15 і де люди курять цигара, не зриваючи марки, щоб усі бачили, на які сорти цигар їх стати... Трамваї ходять собі, як хочуть. Словом — там свобода! А оповістки на ресторанах чудові, нпр. „Тут можете наїстися смертельно макаронів (шпаґетті) за 15 ц.“

XIII.

Їде далі і йде пішки — в гори. Підвозять її. Вибирає лиш авта, де бачить поважних жінок.

Служба у дуже багатій розвідки, що живе як королева. Річий маса і все в неладі. 7 футер, 65 суконь, 18 парасоль, 50 пар черевиків, 80 пар панчіх (пари порозкидані Бог знає куди). Пані не і з нудьги сама варить вдома алькоголь. Про гори, в котрих живе, має свою теорію: „Гори — каже — можна або любити до божевілля або ненавидіти.“

Має сінка. Бувший чоловік відвідує його, вона знов зійшлася з ним, але — він не має її фото-

графії в своїм помешканню. Пані переноситься до мільонерського готелю, де напивки що дня коштують більше, ніж Віві заробляє за цілий місяць.

Пребогаті жінки як ляльки в шовках і коронках, зблязовані елегантні кавалери. Подивитися на се — цікаво, але жити в тім осередку — дуже тяжко. Віві розстається з дивною панею, котра „на дрібні видатки вдома“ виставляє чек на тисячу дол. і ще питає, чи буде досить...

XIV.

Віві — все без більших грошей — їде далі.

Найбільший ентузіазм викликає у неї величезний нац. парк Єлловстон, свобідний від поклонів перед золотим телцем. Тут багато студенток, шоферують „учені“... Добрим і цікавим описом Єлловстон парку кінчиться перший том.

XV.

Другий том описів Віві рівно цікавий як перший, але далеко глибший змістом: тут вона зустрічається з глибоко віруючими людьми. Вони — Мормони.

Віві весь час кпить собі злегка з їх віри. Вона типова, „новочасна“, „модерна“ інтелігентка. „Вчена“. Признається отверто до — поганства. Мається навіть вражіння, що вона атеїстка (але з останньої стрічки другого тому видно, що так не єсть).

Вона знаменито описує дійсні чуда, які серед пустині над соляним озером сотворила невеличка групка глибоко віруючих Мормонів. В липні 1847 р. прийшли у страшну пустиню 168 мужчин з (трома) жінками і 2 дітьми. Вони не хотіли в тій пустині лишатися, але провідник їх Юнг сказав, що така воля Божа — і вони остали. І в тій пустині збудували богате, дивне,

прекрасне місто з чудовою святинею, якій архітекти не можуть надивуватися. Дійсний — рай. На вірі опертий. Рай серед пустині.

Віві, як „учена“, пробує захитати в них їх віру і питає їх, чи вони в глибині душі дійсно вірять у небо, якого прецінь ніколи не бачили.

— „Ні“, відповідають їй, „ми не віримо, ми напевно знаємо, що все те правда“. „Відкиж ви се знаєте?“

— „З откровення“.

— „Відкіль ви знаєте, що откровення правдиві?“

— „Брехню від правди легко відрізнити.“ Полову нечистоту вважають Мормони гіршим гріхом, ніж убійство і крадіж. Цікава та англосаська раса, що випродукувала такий погляд. В нім одно з жерел її великої сили.

Віві не годна в них втілити ніякого сумніву мимо всіх своїх змагань. Вони є й остануть задоволені й багаті, поки буде в них така сильна віра. І Віві се знає тай кричить у своїй книжці:

„О ви щасливі, вам варта завидувати! Ви не маєте ніяких сумнівів, вам не треба ніяких доказів, бо маєте пекучу віру!“

XVI.

Тут найглибше місце зі всіх переживань і описів бідної Віві.

Вона дійсно бідна. Хоч дуже жива. Хоч дуже інтелігентна, хоч дуже добре вміє приноровитися до всякої праці і все з гумором бере. Але — вона таки бідна.

Читач, навіть раціоналіст, котрий дійде до згаданого висше оклику Віві (том II. ст. 71.), — зазнає тут дивного вражіння, якого доволі рідко можна зазнати, читаючи сучасну літературу, високої „інтелігентської“ марки. Читач не стратить подиву для живого життям і гумо-

ром обсервовання молоді Віві, для її бистроти, життєздатности і всіх інших її (безчисленних) прикмет найлучшої якости. Але мимо повної свідомости, що так воно єсть, відчує читач, що має перед собою щось в роді нечинного вулькану: на його склонах чудові ліси й винниці й управні поля й палати, але на самім верху чорна пропасть, котрої нічим засипати не дасться, і в котру скачуть час до часу знуджені своїм „живим“ життям люди, що мешкають на тій горі. Скачуть сумні, перед часом зівялі — скачуть зі всім своїм розумом, льогікою, освітою й гумором. Скачуть, бо мають досить своєї „премудрости“ і свого „гумору“. Тут пізнає читач, що се не був і ніколи не буде дійсний гумор, тільки „Galgenhumor“, правдивий „шибеничний гумор“ людини, яка не має дна в душі і тому має пропасть у собі самім.

О, як же хоче бідна Віві закрити й заповнити в собі ту душевну пропасть! А чим? Розуміється, що націоналізмом, як иньші — большевизмом. Новочасним націоналізмом, тзв. „любовю вітчизни“, — мрачною, неозначеною й сумною. Так аж видко й чути, як бідна Віві насилу тягне на себе ту „любов вітчизни“ щоб загрітися троха під її покривалом. Так тягне сарак аж посумніла. Гумор її — кінчиться при тім, мовкне, щезає.

— „Я-ж хочу до дому, знов до Швеції, а тут ходжу як люнатичка і все забуваю!“

Віві! Де твій гумор? А чомуж не ходять як люнатика ті твої краєяни, що живуть далеко-далеко від рідного краю? Чи ти думаєш, що вони менше люблять країну, в котрій уродились? Ба, ні! Ти сама, прекрасно описуєш, як вони її згадують! А чомуж вони кажуть, що

„майже не тужать за нею?“ Бо мають віру, а ти ні, Віві.

Віві, Віві! Ти гарна, дуже гарна квітка, але вянеш без води. А іскри твого шибеничного гумору — якже добре ми знаємо його! — тільки яснійше освічують твій бідний шлях націоналізму, пустий, бо пустий. Ти приїдеш до своєї Швеції й там будеш нудити світом та „пускати“ дотепи до схочу, до повніського збудження себе і других.

Твоєї льогіці не можна нічого закинути. Навіть у твоїх питаннях, „відки“ віруючі люди „знають“, що є правда в „откровеннях.“ Але що з твоєї льогіки?

Ти разом з нею будеш вянути, коли не здобудешся хочби насильно на викресання в собі віри, — власне тої самої, з котрої ти смієшся. Без неї зівянеш.

XVII.

Тут читач мавби право запитати: „То секти дають таку сильну і благодатну віру?“

Відповідь: — Секти се тільки рукави, часто зовсім сліпі відноги величезної як Міссісіпі ріки — Церкви. Ті відноги блистять далеко сильніше і „краще“ від самої ріки. Але се — тільки відноги. Їх взагалі не було, якби не було Міссісіпі. Все те — протестанти, котрі з ріжних-преріжних причин не могли поплисти з головою струєю й пішли боками. Вони мають часом „надзвичайно льогічні“ віроісповідання, як нпр. те, котре в чотирох точках викладає для Віві унітаріянка (II, ст. 47—48) 1) Батьківство Бога, 2) Провід Ісуса Христа як взірця для людей, 3) Братерство людей, 4) Оцінка (спасення) людей тільки через її характер, то єсть через добрі діла. Але та льогіка їх — в ґрунті річи така саміська,

як льогіка Віві. Добра для бездна. Не треба дуже дивуватися, що фанатичні католики убили основника секти Мормонів. Се Міссісіпі в часі розбурхання хотіла знов захопити оден, з бічних рукавів води, хоч неправильним способом.

Віві знаменито розуміє заблукання сект (нпр. примус — колишність — многоженства у Мормонів). Але душа Віві спалена модерним поганством і вся поросла хабаззям сумнівів. Типова душа новочасної студентки, витренована в усім, але мимо всього — нещасна і бідна.

Віві прекрасно знає, що значить формування, освіта. Вона пише: „Що таке освіта? Освіта се збільшена відповідальність.“

Так, Віві! Чиста правда. Алеж тоді коли ти розумієш відповідальність освіченої людини перед масою, то не вільно тобі відбирати у маси тої сили, яку вона має в релігії, а ти не маєш, і з якою та маса творить малими групами такі чуда серед пустині, яких ти сама кажеш, що навіть зрозуміти їх не можеш. Сеж факт, ґрунтовий факт, повний сили й артизму.

А твій „учений“ сумнів — також факт, але який? Він дає тобі тільки — Galgenhumor...

XVIII.

Книжка Віві до самого кінця дуже цікава. Вона добилася до Спокійного Океану. Бачила корабель зі скляним дном і нутро моря. Вертала через полудневі стейти. Все гарна й жива. Кінчить свою працю згадкою про Бога. Варта її читати і вчитися чужих мов. Доконче. Якби Віві не знала була англійської мови вже зі Швеції, то не моглаби була заробляти в часі подорожі по Америці.

ЗІ СВІТА

Трагічне і — гумористичне. Недавно помер голосний німецький публіцист, Максиміліян Гарден, котрий довгі літа видавав знаменитий тижневик «Ді Цукунфт» у Берліні. Вродився він у р. 1861. Згаданий тижневик почав видавати, маючи літ 31. Помер на чужині, маючи літ поверх 66. Трагізм життя того працівника полягав на тім, що він з вірою, що робить добре діло, підкопував увесь час авторитет німецької монархії. А коли діждався здійснення своєї мрії, то є повалення цісаря Вільгельма, (котрого сильно ненавидів) а з ним і династії та монархії, — тоді доперва побачив, що нове, республіканське правління в Німеччині навіть рівнятися не може зі старим, монархічним, хоч і старе було не без великих блудів. Гарден не скривав свого глибокого розчарування, але вже було за пізно. На старість був Гарден калікою, не тільки ізза наслідків замахів, які на нього робили з політичних причин, але може ще більше тому, що його організм під впливом гризоти ізза прикладання рук до глупого діла валення авторитету — стратив доволі вчасно свою природну відпорність. До сеї такби сказати особистої трагіки на публичнім тлі звязана з іменем і діяльністю Гардена ще й трагіка найвищого значіння німецького політика, «залізного канцлера» Бісмарка: він потайки вживав Гардена й його органу також до підкопування поваги цісаря Вільгельма, що в результаті привело до підкопання й основ монархії. У звязку з тим нова німецька наука історії, сильно взяла під «люпу» всю діяльність Бісмарка і прийшла — по докладнім розборі фактів — до висліду, що то Бісмарк зіпхнув німецьку націю з її великодержавного становища, а саме в той спосіб, що викинув остаточно Австрію 1866 р. зі звязку з німецькою нацією, через що та часть німецької нації, котра була в Австрії, мусіла улягти внутрішній боротьбі з не-німецькими націями, мадярською і славянськими. Таким чином з «Großdeutschland» зробив Бісмарк властиво «Kleindeutschland». Страшна політика Бісмарка скінчилася погромом у великій війні 1914-1918. — Увесь той трагізм зрозуміли основно Німці, але розуміється, не українські «провідники публ. опінії»: в деяких наших органах появилися з приводу смерти Гардена признання за те, що він «виступав проти всякого авторитету»... Воістину, «щаслива» та нація, котра має таких «провідників публичної опінії»..

Образ Олекси Новаківського: «Мати Милосердія.» Один з найбільших наших малярів п. Новаківський малював в рр. 1923 і 1924 українські мадонни, з яких одну дав Папі в дарі, передаючи сей образ через Апост. делегата езуїта Дженюкія. Образ сей бачив я — він був у розмірах коло 40 см. Ідею замарковану на тім образі переробив маляр у другій і третій мадонні значно більшій і обіцявав собі змалювати великий образ, якби завершення сього циклю мадон. Взагалі наш маляр любить творити цілі циклі як пр. з села Могили під Краковом, звідки походила його невіджалованої пам'яті небіжка жінка, його «Муза», або пр. численні св. Юри в ріжнім освітленню і при фантастичних акцесоріях, грози війни, боротьби титанів, освітлення св. Юра з часу пожару шибів нафтових в Дрогобичі (то було видно на св. Юрі) ітд. Його незвичайна Мадонна

то українська Мати Милосердія, котра опікується народом, і як добра мати дітям, так Мати Божа прощає народови усі прогріхи. Покищо опишім алегорію і символіку образу поза лицями Матери і Сина Божого. Маляр хоче показати стремління релігій. Ось старий Завіт: Мойсей і Арон з правого боку вьжуться горі зором. Головний мотив срібна риза, бо такі мадонни приносили наші черці і князі з Атону і Візантії. Ті образи з біло срібними ризами незвичайно характеристичні для української вподоби. З другого боку на ліво підноситься св. Ілля на колесниці до неба, а низше грає Давид на арфі псалом. Обіч сотворення світа, Адам Ева, а по другім боці на краю вигнання їх з раю. Низше на право св. Петро, якого Ангел визволює з вязниці. Далі бачимо престол Західної віри, а саме Рим, а з другого боку св. Андрій і українське синозеленувате дерево. Св. Петро в жовтім і фіолеті. Всі кольори гарно доповняються.

В горі отже єврейська релігія, а низше римо-католицька, а відтак на ліво греко-католицька, а на право православіє. Стилізованя неначеб сербське; греко-католицьке має інші стилеві форми. Під православієм на право смерть св. Йосафата. На ліво літописець Нестор, а висше святий Августин пише книжки. На право внизу кн. Ярослав Осмомисл і народні геній, що хоче визволяти з ярма, говорить до народу а сей не розуміє. «Ми раби» каже геній, як лицар, а Наталія побіч нього з коріня народу. За ними захоплена молодь та старі, що немов говорять: «Ми в почині, не можемо ще визволитися з неволі». Низше ерінї на поперек дорозі Осмомисла. Далі потерпівші на війні наші стрільці. Бачимо відтак нашу архітектуру: трехбанну церкву, а на ліво долі викинені евакуовані, зломані наші жертви великої війни. — З церкви виходить процесія до гори, що символізує віру народу. Дальше боротьба православія і греко-католицизму: священник, а побіч мітра та Володимир. Женщина приносить офіру: дитину від землі і для землі. Над нею похилюються ніжні постати. Довкруги немов барок — окуте Євангеліє (з Краківської бібліотеки.) На Матері Божій парчева риза, золотий гафт (золотоглав). На одезі: Народини Ісуса Христа. із звіздою на голові — се Вифлеємська звізда. Побіч кілька разів Ісус Христос пр. між ученими. На авреолі Благовіщення під Нею Бог-Отець мов форма сили в природі.

Лице Ісуса Христа-Дитяти, в темнім кольориті на се, щоби викликати красу і ефект цілого образу в сріблі-біли. Боротьба світла-тіний золота 11 звізд. В давній Руси коло голови було 4 Євангелістів. Загалом зазначається в образі боротьба латинської культури та нашої. Серед жидівства Господь Бог і св. Стефан перший мученик. Другий се Франціск з Ассізі, який є наче інтерпретатором науки Христа. На дереві правдиве золото, щоби його краска побіліла. На тім стиль голови, а вишивка грає другорядну ролю. Маляреви ходить о це, щоби дати українське типічне лице і то свобідне.

В так великім ансамблі релігій, типів і кольориту нічого не повтारється, бо інакше бувби образ банальним. Наш Новаківський дав нам в тім образі понадто тонації кольориту. Образ «Матери Милосердія» то ціла душа і тайна творчости нашого великого Новаківського.

о. др. Й. Застирець

Джерела чеського фашизму та тло суспільного розвитку Чехословаччини. За останні часи все частійше та частійше приходить читати в часописах та спостерігати живучому в Чехословаччині так зв. чеський фашизм. Правду кажучи нічого дуже маркантного на зовні не можна побачити і, якщо порівняти аналогічні прояви в інших державах, та можна булоб взагалі обійти мовчанкою саме існування чеського фашизму. Алеж преса так завзято дебатує над цим питанням, з такою пристрасію піддає дискусії самий факт існування подібного руху, що мимоволі приходить в голову думка, що горячка, яка проявляється з різних боків, має свої підстави в специфічних чеських умовах політичного життя та громадської психології широких верств населення. Чеська республіка виникла, як відомо, в значнім степені в наслідок зручного використання міжнародної ситуації професором Масариком та в результаті військового розгрому Австро-Угорської монархії. Три основні сили спричинилися до народження нової держави:

Перша сила це ідея демократії, якої репрезентантом мала бути нова Республіка, як противага всім консервативним тенденціям середно-європейського католицизму та мілітарного німецького монархізму. Співділанням з міжнародними силами, зацікавленими в подібній комбінації — осягла чеська акція за кордоном значні успіхи, правда лише тому, що Німеччина та Австро-Угорщина були військово розгромлені. Разом з тим акцентованне чеської міжнародної орієнтації — є джерелом великої небезпеки та фатальної односторонньої залежності. Окрім през. Масарика, міністр закорд. справ Бенеш є нині головним звязковим Чеської Республіки з міжнародними радикально соціалістичними силами.

Друга сила — це чеський націоналізм, тісно звязаний з ідеологією славянською та антинімецькими почуттями. Ця сила безумовно створила головну моральну базу всієї чеської акції під час Великої Війни та значно полекшила політичну роботу в Росії та Югославії. Властиво приходить розрізняти чеське славянство, як певну закраску, часто більше абстрактного характеру, від свідомого себе чеського націоналізму. Останній, що є політичним «сredo» д-ра Крамаржа — є сліпо германофільський та так само сліпо-русофільський, між тим славянські настрої, присущі всім чеським політичним угрупованням не перешкоджають навіть життєвим компромісам з Німцями. Таким чином констатуємо факт, що ідея славянська та настрої антинімецький був другою силою, що сприяла створенню Республіки.

Третя сила — чеські легіони у Франції, Італії та головним чином у Росії. Військова організація легіонерів була з одного боку заборолом проти «реакції», з другого боку проти нельояльних меншостей та давала змогу владі в перші роки існування, при абсолютно неусталеній внутрішній ситуації сяк так вести державний корабель не боючись спроб державного перевороту. Нині створена регулярна армія і чеські легіонери це просто або мирні горожани, що поживають «плоди» і то цілком «реальні» своїх тяжких зусиль на бойових і інших фронтах, мають свої банки, крамниці, фабрики, газети, журнали, партії але гублять свій власний політичний вплив, як окрема група. Це не дає спати різним амбітним одиницям та служить причиною цілого ряду заколотів. Таким чином політична демократія з напрямком анти-консервативним, анти-клерикаль-

ним, панславизм, та русофільство, германофобство, — ось ідеї, під якими зародилася молода Республіка. Чеські легіони — ось сила, що цю ідею фізично репрезентувала.

Між тим хід подій привів до того, що сили, які створили державну організацію та ідейний капітал Чехословаччини все більше і більше трапили ґрунт під ногами. Почнемо з радикалізму та антиклерикалізму.

Після-військовий розвиток Європи виявив недвозначно повне безсилля радикальних та соціалістичних груп. Скрізь, де тільки приходили до влади ці елементи — фатально країна впадала економічно та виявляла повне безсилля у відношенні до скрайних елементів з ліва. Це явище остільки загально відоме, що немає потреби його зясовувати. У більшості країн, загрожених більшовицькою (власною та московською) небезпекою — консервативні, національні групи оволоділи ситуацією та врятували становище. Аналогічні поправіння бачимо ми і в Чехословаччині, де нині аграрно-клерикальний бльок стоїть при владі. Іронія судьби — лідер чеських католиків MSGR Шрабек — є заступником президента міністрів! Католицька Церква знову побідно повертає на тимчасово страчені позиції, а різні вольнодумні, раціоналістичні та націоналістичні секти, яких значна частина існує лише на субвенції півурядових організацій підіймають страшний галас про «чорну реакцію». «Соціалістичні партії, що під час свого панування порозводили страшенну корупцію та систему синекур — нині не при владі, та велика маса різних напівінтелігентів, що кормилася навколо «народолюбної» агітації та пропаганди на державний кошт, сидить без цього гроша.. Настрій у них не дуже радісний, тим більше, що тенденція загального розвитку європейських країн йде не так, як це їм потрібне. Звідси страшенна озлобленість та наміри захопити владу, хоч-би і протизаконним шляхом.

Сила славянської ідеології та націоналізму? Передовсім єдиної славянської ідеології немає, бо національна Росія відсутня. Спроби чеської політики офіційно звязати її напрям на Сході з російськими лівими кругами (есери) та їх прибічниками на Україні (укр. есери з Шаповалом) закінчилися повною невдачею. Нині всім мусить бути ясно, що зі всіх груп несовітської Росії, якраз ця есерівська з її кличами півсоціалістичної, демократично-федеративної Росії мусить мати найменше успіху. Українське громадянство, особливо-ж молодша генерація, що тисячами вчилася по чеських Високих школах — показали зовсім ворожими до всяких спроб накиннення їй якої-би то будь есерівської диктатури. З другого боку права еміграція російська є або надто ворожа демократичним тенденціям офіційної чеської політики, або навіть звязує судьбу майбутньої Росії з можливою монархічною Німеччиною. Взагалі також немає близької надії на якийсь успіх емігрантської Росії в її панславістичному крилі. Навпаки, останні події та вісти скорше дають підставу казати, що оскільки і дійшло до якогось виступу проти большевиків, то певно не під гаслом встановлення «єдиної» Росії. Прихід Пілсудського до влади ще більше підкреслив цю небажану для Чехії тенденцію. Навіть консервативний порівнюючи нині уряд Чехії не послужив перепонною для того, щоб англійські консерватисти не повели акції на користь Угорщини. Справа Rothermer'а дуже болюче обійшла Чехів. Отож їх безкритичне русофільство в моменті, коли організуються сили, що мають стати бар-

ерою проти впливів російських, а в разі потреби навіть і тараном проти Росії, видало свої плоди і то для них дуже гіркі... Бенеш і чеські соціалістичні партії, що стремлять до визнання совітів в надії на їх демократичну еволюцію та Крамарж і народні демократи, що бажають з російськими націоналістами інтервенції проти совітів, — і перша і друга комбінація позбавлена надії на успіх: Совіти не один раз давали зрозуміти, що їм Чехія непотрібна, у всякому разі менше потрібна, ніж офіційний союз з Німеччиною; демократичної ж еволюції покищо не спостерігається. Так звана «національна Росія» все більше і більше відмовляється від думки про збройне спинення большевиків, боючись поділу на окремі держави єдиної Росії. Зачароване коло: ті сили чеського громадянства, що бажають національної Росії — як раз по причині свого русофільства відкидаються, як нездібні для боротьби проти Росії — становище їх трагічне!

Як бачимо ідейні підстави чеської державности не є в періоді зросту. Навпаки, аби утриматися, примушена держава йти від радикалізму до консерватизму, від антиклерикалізму до католицизму, від панславїзму та чеського націоналізму до компромісу з Німцями та до шукання якоїсь точки опертя поза Росією! На які ж сили опертися, аби той рух ішов без шкоди для держави? Для цього треба зупинитися ще раз на тих, — що представляли організовану силу першого періоду чеської самостійности, — на легіонерах.

Характерною рисою легіонерів було їх захоплення російськими ідеями в різних варіантах. Від батюшки-царя, через бабушку Брешко-Брешковську (есерку) аж до товаришів — большевиків. Вони поділилися на різні групи, що взаємно себе поборювали, а почасти і морально опустилися в різних комерційних комбінаціях, основаних на підтримці «своїх» депутатів. Створення регулярної армії зі значними відсотками кадрових німецьких офіцерів, незадоволення широких міщанських кругів претензіями легіонерів на домінуючий політичний вплив — привели до того, що між легіонерами та поміркованими партіями виникло напруження, яке при певних обставинах могло б навіть привести до відкритого конфлікту.

Все говориться про те, що мусіла б бути якась міцна консервативна організація.

Але чи є ґрунт для існування такої консервативної організації в Ч. С. Р.? Історичні події спричинилися до денационалізації решток чеської шляхти, яка нині зацікавлена лише збереженням останків свого матеріального існування та не грає жадної активної ролі в чеському політичному житті. З другого боку чеський націоналізм та аналогічний йому німецький ірідентизм виключає можливість злитися в одному руслі чеських та німецьких верхів бувшого земельного дворянства.

Єдина партія, що найбільш близька консервативній ідеології — клерикальна, має виразно чеську закраску та стремить навіть конкурувати з клерикалізмом словацьким.

З другого боку нові власники маєтків, які прийшли на зміну старим, ще надто мало культурні та надто матеріалістичні, позбавлені яких би то не було традицій люди, щоб можна було шукати серед них консервативної політичної ідеології.

Аналогічно і нова чеська буржуазія, націоналістична та позбавлена досвіду — нездібна самостійно створити моральні цінності, якіб стали підставою державно-творчого консерватизму.

Становище надзвичайно трагічне. І ось окремі люди з більшим темпераментом, або просто авантюристи, використовують грізну ситуацію, аби змінити існуючий стан речей, який, цілком справедливо, здається їм недовговічним та нездібним до тривалого існування.

Чеський фашизм це збирання людей з самих ріжноранітних верств. Тут можна побачити і буржуа, що незадоволений уступками соціялістам і землевласника, що стремить до саботування і без того мляво провадженої земельної реформи, і інтелігента, що боїться страчення «чеськості» держави і легіонера, що відчуває упадок ідейности в правлячих кругах і взагалі всіх тих, що так чи инакше не мають причин бути задоволеними існуючим станом речей. Звідси абсолютна невиразність соціальної фізіономії чеського фашизму, звідси повне протиріччя між офіційно деклярованим ультра націоналізмом та фактично вимушеним соціальним консерватизмом. Чеський фашизм, що був спочатку лише додатком до націоналістичної та русофільської партії Крамаржа, нині ніби еманципувався від офіційної ідеології народних демократів та все більше і більше стає на ґрунт соціального консерватизму.

Останнє інтерв'ю генерала Гайди, вождя чеських фашистів, з кореспондентом «Kölnische Zeitung» ясно підтвердило цей напрям, з другого боку офіційний орган чеських фашистів «Державні Страж» займає українськофільську позицію, що відріжняє її від незмінно москофільських писань крамаржівської преси.

Ситуація для Чесько-Словацької Республіки не з блискучих. Загалом можна її очеркнути так: ті сили, котрі створили ідейну та фізичну підставу Чесько-Словацької незалежності є в занепаді, — а ті, що єдині могли б утримати державність є замало звязані з ідейними джерелами сучасної чеської державности... Розуміння ненормальности становища та шукання виходу — ось джерела чеського фашизму. Відсутність суцільної бази соціальної та — відірваність від чеської національної традиції — ось його прикмети...

Варто і нам українцям звернути увагу на становище народу, що безмірно вище від нас стоїть в своєму розвитку, але завдяки відсутности органічного консерватизму опинився в безумовно трагічному становищу...

О. Б.

3 мусульманського світа. (Докінчення).

Єгипетський модернізм противно. Він вийшов з відродження правдивого ісламу і датується від часу, як паніслямітський агітатор Джамаль ад-дін аль Альфгані (1839—1897) оснував партію «Салаяфия». Він (модернізм) хоче реформувати іслам так, щоби нічого не брати від Європи крім модерної техніки зведеної до духа корану і автентичної традиції. Єсть це рід нео-вагабізму, який страх боїться Заходу, підсичує паніслямітську панарабську програму і ворожо ставиться до сучасного національного руху серед Магометан. Хочє сполучити 4 школи в одну, а всіх Магометан в одно широко розгалужене стоваришення, здібне опертися Європі та «боротися проти інвазії її культури та її імперіялізму». Єгипетський місячник «Аль Манар» (морська ліхтарня) голосить, що

»правдивий іслам приймає всі поступи світа, коби лише не привязувався до одної юридичної школи; все є в корані і в автентичній сунні«. Отже вважає коран за книгу обявління. Поступовці твердять, що іслам віками випередив Європу щодо свободи совісти, »прав людини« і інших здобутків сучасної європейської культури. Одною лавою виступають проти многоженства. »Коран лише на якийсь час дозволив, щоби мати 4 жінки, держава може цей дозвіл обмежити і знести«, кажуть вони. Так само думають індійські модерністи.

Турецький модернізм («Молодотурків») гнобив старий Абдулгамід. По його упадку (липень 1908) модернізм виступив з виразними націоналістичними кличами. Молодотурки, під проводом Мустафи Кемаля переорганізували останки колишньої Туреччини на європейський лад. — В Альбанії в декотрих мошеях виголошують публичну молитву по альбанськи; конгрес у Тірані (цвітень 1923) наложив моногамію і зніс заслони жінок¹⁾, а обрядові обмивання признав довільними.

IX. Єгипетський модернізм. О. Лямман наводить »Виклад мусульманської релігії«, який написав єгипетський шейк Могаммед Абду²⁾. Його гадки: »То що ми повинні вірити єсть, що іслам посідає єдність у своїх догмах. Розум є найсильнішою його піддержкою, а традиція найважливішою його основою. Все проче підсунув чорт, або подиктувала повна пристрасти амбіція володарів. Коран є свідком актів кожної людини і судить по їх ділах та намірах. З переминаючих річей можемо дійти розумом до існування єства кінцевого, що створило переминаючі річі. Єство кінчене є вічне, живе, всевідуче, всемогуче, свободне, єдине. Обявлення корану дає нам до пізнання 3 інші Божі свійства: слово (через коран, що єсть сотворений, але є твором самого Бога без ніякого людського посередництва), зір і слух, хоч без особливих органів. Розум пізнає лише якість внішну, а не суть річий, тим менше може пізнати суть Бога. Тому на ганьбу заслугоють ті, що диспутують про всевідучість Божу і свободну волю людини, про чудесні легенди корану і т. п. Діла добрі є ті, які приносять хосен, злі, котрі приносять шкоду. Пророцтво дає до пізнання діла, від яких залежить дочасне і вічне щастя. Його дефініція, (як каже шарія, право корану): »Боже слово, що сходить на одного з його пророків«. Обявління кінчене з огляду на людську неміч. Післанництво Магомета Боже, доказом «insuperabilitas» корану. Тому ми повинні непохитно вірити в післанництво Магомета і в обявлений коран і придержуватися слів і діл пророка (корану і традиції). Релігійні диспути злишні, бо як каже сам Магомет, вони захитують підставами віри, родять неспокій і ведуть на манівці. Іслам тому так скоро поширився, бо його догми ясні, заповіді легкі (тут правду сказав!), а закони справедливі (про війну навіть не згадує). Вже хрестоносці пересвідчилися про звершеність ісламу, його свободу, справедливість, науку й штуку, про поступ, який не противиться вірі а її підпомагає. Реформація Лютра зблизилася дуже до ісламу, а національний рух в Європі по французькій революції це спроба організації подібної до організації по заповідям корану, хоч Європейці навіть не

¹⁾ Порівнай: М. Коцюбинський: »В путях шайтана«.

²⁾ Abdon: Exposé de la religion musulmane. — Paris. Geuthner, 1925.

спостерегли цього». «Європейці закидають ісламови політеїзм (натяк на поширене почитання святих між магометанами), темноту, яку буцім то потверджує сам Аллах, цілковиту неволю розуму і волі, які сковано тяжкими кайданами, і т. п. А головно, що коли Магометанин стрінеється з європейською культурою бачить, що догми ісламу це байки, а заповіді це дурниці... Релігія стає для нього мовби стара одежа, яку стидно носити». Абду відповідає на численні закиди дуже коротко: »Вистарчить читати Коран, роздумувати над його змістом (сенсом) і шукати (глядіти) як його розуміли і практикували ті, котрим обявлено магометанську релігію. Вистарчить перебігти (переглянути) історію в книжках правдомовних мусулманських літописців і безсторонних істориків других народів». От і все!

Це все вказує, що навіть так звана поступова магометанська інтелігенція стоїть на досить ще низькім степені культури і що її критичний змісл розумовання дуже простенький і нерозвинений.

Х. Квестія каліфату. Вона завсіди ще непорішена. І. XI. 1922 Великі Народні Збори в Ангорі ухвалили детронізацію султана, що сидів у Стамбулі. 3. III. 1924 вони знесли османський каліфат, а 5. III. 1924 король Мекки Госайн оголосив себе каліфом. — 13. 1924. X. 1924. Ваггабіти заняли Мекку і каліфа не стало. Реакція магометанського світа була на ті всі зміни дуже слабонька. Один одинокий »Індійський комітет оборони каліфату« зажадав від Мустафа Кемаля вияснень. І він їх дійсно дав: Каліфату як загального правительства всіх Магометан не можна було ніколи установити. Противно, він ставав причиною незгоди, воєн і анархії між вірними. Отже обовязком Магометан є мати свої окремі правительства, а правдивим духовним вузлом, що їх лучить, єсть пересвідчення, що всі віруючі є братами (Коран 49, 10). Відповідь як бачимо ясна й досадна.

Відтак відбуто 2 конгреси міжісламітські: один в Каїрі в травні 1926, де зібралося около 40 улемів і делегатів, не країв, але приватних стоваришень; а другий в Мецці в червні 1926. Квестії не розвязано з огляду на сильний зріст націоналізму між поодинокими народами, заздрісними за своєю незалежність. В Мецці ухвалено скликувати конгреси що року, з нагоди паломництва до Мекки. Оба повисші конгреси удавали, що не бачать змін, які наступили в магометанськім світі, а деякі Магометани думають, що такі конгреси стануть жерелом ще більшої незгоди й поділу.

*XI. Цифри й вигляди на будучність.*¹⁾ Вільгельм II. на тоасті 1898 р. в Дамаску сказав, що він є »приятелем 300 мільонів мусулманів«. »Al Manâr« додала до того 60 міль., Європейці подавали їх число від 175—260 міль. Це була груба помилка. Прим. в Марокко числили замість 4—5 аж 12—14 міль. В Судані силою навернені Мурини вернули масово до поганства. Лише ті, що найблище Сагари остали при ісламі. »L'Annuaire du monde musulman« нараховує в 1923 р. всіх магометан на 227 міль., а »The moslim World« (1923) на 235 міль. Остання цифра приблизно вірна. Незалежних є 35 міль. (розсіяних в Китаю, Сіямі, Туреччині, Арабії, Афга-

¹⁾ Про мусулманів і їх будучність гарну розвідку написав колись акад. Кримський. (Видання Укр.-Руської Вид. Спілки.)

ністані, Персії і т. д.). Правовірних (сунітів) є 210 міль., з того около 90 міль. належить до школи саніфіта. $\frac{4}{5}$ магометан є в Азії, $\frac{1}{5}$ в інших частинах світа: близько 40 тисяч в Океанії, 170 --180 тис. в Америці (багато «ділетантів» екзотичних релігій), 19 міль. на Балкані і в Росії, около 50 тис. емігрантів в західній Європі. Яких 10 англійських родин (в Англії) пристало до секти Агмедисму, що повстала 1880 р. в Індіях.

Іслям це чисто східна релігія, яка не дасться погодити з поступом і культурою. Письменних всього на всього 8 міль. муштин і $\frac{1}{2}$ міль. жінок. У магометанина поступ і культура неминучо ведуть до модернізму й раціоналізму.

Населення зростає, головно в європейських колоніях. Індійці працюють над поворотом своїх магометан до віри предків. В Європі з часом одинока Росія буде мати значніші групи магометан (які вже пристали до большевизму!) В центрах магометанства повіяло новим духом. Будучи улеми на університеті в Каїрі домагаються для себе нових регулямінів і нових програм науки та студій в Європі (головно філософії релігії). Іслям на розстайних шляхах. З виїмком немногих старих консерватистів всі чують негайну конечність реформи і потребу згоди зі сучасним поступом. — В одній точці всежтаки всі годяться: ніяк не зближатися до христ. культури. А тоді? Для інтелігенції остає одинока отверта дорога: в напрямі до раціоналізму.¹⁾ Подав *І. Л.*

¹⁾ Як звісно, большевики дуже зацікавилися іслямом. В європейських колоніях підпирають сильно паніслямітський рух і збільшують ненависть до Європи, особливо до Англії. Раціоналізм магометанських модерністів заступить їм (по гадці большевиків) релігію. Большевицьку пропаганду за «інтернаціоналом» хочби на разі у формі паніслямізму, параліжує прямо магометанський націоналістичний рух. Тому й відносини Кемалістів до большевиків і навпаки дуже «дипломатичні». *І. Л.*

А. М.

Ридання...
 Скрегіт струн...
 Акорди божевільної розпуки...
 У тиші вечора якась соната...
 Байдужий місяць поміж срібних хмар...
 В душі — агонії стакката...
 Ридання...
 Скрегіт струн...
 Чийсь омлілі руки
 Корчами розпачу рвуть тони...

 Ридання...
 Скрегіт струн...
 ...Оден...
 І тиша розлилася сонатою.
 Ген... ген!...

БІБЛІОГРАФІЯ

Дмитро Николишин : **Маєві Акорди, картина у трьох діях, Коломия 1919, Загальна Книгозбірня ч. 8. стр. 92.**

idem: **Тайна, трагедія у 5-и діях, Коломия 1923, там сам стор. 126. ч. 14.**

idem: **Артисти, комедія в 4-ох діях, Коломия 1924. там само стр. 105. ч. 18.**

Як воно не дивно й не цікаво, але з усіх трьох вище згаданих пес найслабшою чи навіть сказатиб великою нісенітницею є найновіша, послідня „комедія.“ В чому лежить ця комедія хіба тільки авторові відомо й чому автор її видав, а не заховав до „посмертного видання“ в рукописі, важко вгадати. Так як „Тайна“ (котра є в суті річи драмою а не трагедією!) і „Маєві Акорди“ мають зміст і маєть ціль, мають типів і відзеркалення частини коловороту життя,— так зновуж „Артисти“ не мають нічого, але то зовсім нічого, щоб означувало чи оправдувало назву „комедії в 4-ох діях.“

По прочитаннюж „Артистів“ мається вражіння, що автор хотів закепкувати собі з читачів, публики й зі себе. Несмачні порівняння, вихвалювання в такий безлично-нахабний спосіб першого-кращого Усусуса як колись вихвалювано в драмах „зі співами й танцями“ запорожця з неодмінною чаркою і „птицею України“ ковбасою, представлення натомість богослова (як контраст) таким низьким, підлим чоловіком, що можнаби хіба подібні теми найти в бульварних романах Е. Сі.

„Маєві Акорди“ штука наскрізь популярна призначена для народу: „коли сурдуг сіраком не гордує то й ми сурдугом не погордимо ніко-

ли“ (стр. 81.) От тобі й суть! Писана вона інтелігентно, ясно, в дечому за високопарно (слова Романа про народню пісню на стр. 28.) деколи з легким дотепом (тип Безрукого) словом сповнить своє завдання на сільській сцені. Концепція „Тайни“ досить буденна: молода дівчина служить моделем русалки маляреві; довідавшись відтак про його зносини з другою моделькою покидає його й виходить заміж, не дуже кохаючи свого мужа, одначе шануючи його. Між тим маляр, бажаючи приневолити її заплатити за нього „парубоцькі“ довги, продає образ (її тайну) жидові. Від нього відкуповує образ муж героїки, нічого не підозріваючи. Драма кінчиться убійством маляра героїнею.

Як бачимо заложення само в собі дуже буденне, а то й дуже нецікаве в сьогоднішних часах. Це одначе й відчув автор, зазначуючи ярко галицькі відносини й на похвалу йому, зазначуючи тонко психологічно. Що вдаряє нас головню в драмі: психологічний підхід до заложення і додержування визначеної лінії до розвязки чи радше заключення. В тому ціла вага й сила твору. Воно ясно: немає нічого нового й кажучи дальше все є просте й банальне. В літературі й мистецтві про все говорилося й торкалося всього, що в якийнебудь спосіб мало спільного з „я“ і „ми.“ Одначе так як мораль (в загальних рисах) є ріжна, так і підхід до неї є ріжний. Це відчув автор переносячи на галицькі відносини такий факт, котрийби деінде викликав тільки усміх на устах, рівночасно освітлючи й оправдуючи його тонко психологічно.

„З великого кохання (я) продала раз свою віру й — трохи не пішла

за нею моя честь. От і все, чим я провинилася“ каже оправдуючися героїня (стр. 94).

Свого рода заповідь: не вір! Жінка завірила мушині свій сором і за покуту має знівечене життя. Що більше, вона знає аж надто добре свій прогріх — коли образом захоплюються — вона здержує їх словами „не захоплюйтеся п'ятном моєї ганьби“ (стр. 95).

Муж зновуж „опинився в ролі того мужа, що то своїм імям покриває вибрики молодої жінки“ (стр. 111.) і льогічно приходиться до висновку (мимо заперечувань з боку жінки) що маляреві заплатилося дівочою честю. І ось тут саме лежить ніжно захована суть: „брак віри в людей, довіря до них, брак щирости в подружжя.“

Усі типи в драмі зазначені точно, ясно — повні й живі. Діяльогі змістові писані часто афористично підносять живість акції (знаменитий тип Марусика), закроплені легким дотепом, безпретенсійні й здорові. Безсумніву багато з читачів прочитавши „Тайну“ скаже: коли в нас буде свій Піранделльо? Як змістом так формою драма стара, навіть дуже стара, але написана гарно й добре.

Л. Нигрицький

„Західна Україна“ літературно-громадський збірник за редакцією Д. Загула, В. Атаманюка та С. Семка. Видала „Спілка революційних письменників Західної України“. Держ. Вид-во України 1927. 8° стр. 325. Обгортку виконав художник Рубан.

Від редакції: „одірваність від культурного руху Радянської України створила неможливі умови для розвитку Західно-української літератури...“ тимбільше коли галицька молодь „потрапляє в обійми зад-

хлого клерикалізму (тоже модное словечко! Л. Н.) збанкрутованого символізму, емігрантського козакофільства, неокласицизму або за марку продається господареві...“

Чи не жахливе?! І серед таких страшних і невідрадних відносин можуть люди працювати, писати, видавати? Жалко робиться, невиносимо жалко, але не тих, що там працюють, тільки, що так пишуть і... вірять в це, що пишуть. Знаєте як уявляють собі Західно-укр. літературу:

- 1) творчість сумна й розпучлива
- 2) художній смак має міщанський присмак
- 3) ідеологія дрібнобуржуазна, народницька, коли не гірше...

Щож може бути гіршого, запитає безнадійно читач — хіба потоп?! Клерикалізм — зареве революційна спілка письменників — клерикалізм!

Ширше про це довідається кожний зі статтей д. Д. Рудика й В. Атаманюка. Бо врешті збірник, як збірник. У віршах теми: в Атаманюка „на 80% нездатний до праці“ себто вітаємо в літературі, пісні як

сестро, моя, сестро
сестро із Підгір'я
тисячі не шестеро
вітер здув як пір'я

а останки цього пір'я попали в збірник і так сказати зробилася поезія. В. О. Бабія Довбуш, у Бобинського замість відкритого жіночого лона чорнозем (пролетарі єднайтеся!), В. Гадзінський признається зі смутком „яб так хотів хоч раз“ (чи не бувало на 100% нездатний, мовляв...) Д. Загул згадав Старицького й молиться до України „я твій“, а в Ірчана „життя-лава“ — не ослін, а лява вулькану, значить. М. Кічура пригадує, як то він в „Парижському Шантані“ ширив соціалізм, а різні Малицькі, Марфієвичі, Мережані, Тарновські й Фальківські (не вмре поезія!!!)

співають, як то добре жити під Росією, де нема ні хлопа ні пана, тільки жиди. В художній прозі являються вище згадані автори з додатками Козланюків, Бедзиків і інших Гжицьких...

Натомісць статті дають нам повний докладний образ занепаду укр. літератури, її безпросвітності й рівночасно точний перегляд видань. Від д. Рудика довідуємося, що „Б. Лепкий писав оповідання, вірші та історико-літературні статті“. Більше Лепкий рішучо нічого не писав. „Під тихий вечір“ трильогію „Мазепа,“ „Сотниківну“ й т. і. написав мабуть після д. Рудика Бедзик, уживши псевдоніму Б. Лепкий. Це одначе ще найменше лихо, так як напр. це, що „Твердохліб з Яцковим видавав бульварний „Рідний край.“ Шановний автор не додачує в тому нічого злого. Бо й справді чому ж тут хвилюватись? Тількиж річий видається за московські гроші, чому ж би хтось не забажав видавати за польські? Не в тому зло, а в клерикалізмі! Он що! У д. Рудика „всі молодомузівці (починаючи від Б. Лепкого а кінчаючи С. Чарнецьким) уповають на „бога,“ що більше в другій статті (сучасна галицька література) В. Атаманюка всі поети клерикали: в Юри Шкрумеляка „поезія усіяна термінами церковної лексики як церковна баня змальованими зорями. Тут знайдете: святині, пророків, духів, хрести, псалом, амвон, жерця, молитви...“ А хустів, гімнастьорок, червоноормейців, заводів, гудків і Леніна кат-ма! Ані серпа, ані молота! І скажіть будь ласка, література це? Ця релігійність, дух клерикалізму псує і Романа Купчинського, тому, що він у цілій своїй літературній творчості вжив 2 рази слова Ісус, а 5 разів віра — чи не жах?? А тут ще неначе причинок: „Логос“, ко-

трого „од назви й до технічного боку видання витримане в дусі... православної церкви.“ (О історіє Церкви й берестейська уніє!) І уявіть собі це в-тво „випускає“ самих клерикалів... Аж чорно! Пропали, як Сірко на базарі!

Значить, так сказати, кінець, положим. Ну от ми, мовляв не відмовляймося подати помочі. У нас значить на Україні життя: у Хвильового „по кутках садків писки й сміхи. А девять місяців пізнійш вилуплюється дитина. Це гарно й людяно...“ Га? А в їх клерикалізм! Да! У нас „Онан“ Поліщук, а в їх клерикалізм! О! Нам надо найти лозунг. Лозунг кинуть в маси, а маси стануть на платформу. І от тоді шлях отворений, сідай і поїжджай, пожалуста так сказати, значить...

Л. Нигрицький

Ст. Маківка: „В наші дні,“ збірка нарисів, новель та фейлетонів. Холм 1927. Накладом автора. Стор. 95. 8^о.

В наші дні виходить чимало дурниць і чимало нісенітниць друкується в наших днях. Одною з таких визначніщих нісенітниць являється передрук фейлетонів посла С. Маківки, котрі колись друкувалися в „Нашому Життю“. Хто переглядав „Наше Життя“ цему відомо, що посол Маківка недужий на „psychopathia socialis,“ чого обьявом є його одушевлення „Сель-Робом“ і прочими комсомолами, а яка обьявляється надмірним писанням і друкуванням. Як зразок нарису чи новелі можна би подати того рода уривок: „наші кравці тепер повинні знати, де подушки в одежі вміщати а сполучені так вшивати, щоб їх трудно було зняти... При цих словах я залишив потяг.“ (стор. 6.) Так так. В наші дні треба прошати багато навіть послам, котрі повинні

знати що треба, чого не треба писати, щоби себе не компромітувати, гроший на дурниці не викидати

й дурниць не друкувати... А при цих словах залишити публіцистичну літературу...
Л. Нигрицький

ЛІТЕРАТУРНІ ЗАМІТКИ Й АНЕКДОТИ

Патріярх сучасної католицької літератури Поль Бурже обходив 75-ліття своїх уродин. У своїй літературній творчості завжди послідовно займався духовими проблемами хвилі, торкаючися їхньої моралі. В молодості був невірющим, однак вскорі наслідком глибоких, основних студій дійшов до пояснення вічних правд життя. По своїх духовних батьках Тенові й Ренанові одержав у спадщині дозу сильного песимізму, котрий пробивається у всіх його повістях. Багато із сучасної літературної Франції завдячують йому свій зворот від інтелекту до правди й віри. Найважливішою його повістю є *Nous actes nous suivent* (Наші діла йдуть за нами), котра торкається головно морального питання. Дальше йдуть *Le Disciple* (Учень), *L'Étape* (Етап), *Un divorce* (Розвід), *Demon de midi* (Демон полудня), *Sens de la mort* (Змисл смерті) і *Coeur pensif* (Мисляче серце).

Кандидатами на тогорічну нагороду Нобля із літератури були еспанець Бляско Ібанес, німець Томас Манн, італійка Грація Деледда, норвежка Сігрід Ундсет, англієць Ввельс і москаль Горкий. Нагороду одержала Грація Деледда.

Французькі академики одержують до тепер 100 фр. місячно й 25 фр. за кожне засідання академії. Від сього року виплачуватиметься їм цю пенсію потрібно.

Мала відбутися ліцитація приватних листів Ромен Ролянда, але письменник запротестував і ліцитація не відбулася.

Після **Б. Шова** найкраще вміють варити німки. Англійки не мають про варення поняття, а французанки варять смачно, тільки... мало.

Накладом Putnam-а виходить серія книжок дітей для дітей п. з. „*Boy's Books by Boys*“. В цій серії показався вже третій том 15-літнього автора *David-а*. Приготовляється також твори 11. і 13-літніх хлопців.

В „*La Revue des Deux Mondes*“ показалася замітка про стан книжки в СССР. Після обчислення „Правди“ друкарський робітник, себто найкраще ситуований з робітників взагалі, при великих економностях може видати 77 коп. на виховання дітей і закупно книжок. Майже цілі наклади спочивають в магазинах. В 1926 р. вартість книжок на складах рівналася 35 міліонам рублів.

Муринський *дневник* в Нью-Йорку „*Opportunity*“ зорганізував літературний конкурс для муринських письменників. Надіслано біля 1000 творів.

В **накладі 100.000** примірників вийде повість десяти італійських авторів п. з. „*Цар не вмер*“. Кож-

ний автор пише 2. розділи, причому в кожному розділі може бути вбита тільки 1. особа.

Один з поклонників Бровнінга, поета як відомо дуже важкого, не могути зрозуміти значіння його вірша, звернувся до нього листовно з проханням о пояснення. Бров-

нінг відповів телеграфічно: „Я також цього не розумію. Будь ласка довідайтеся в „Товаристві Бровнінга“.

Бальзак, побачивши якогось подібного до нього добродія, сказав: Ви є до мене подібні! Дуже тишуся за вас..

КРИВЕ ДЗЕРКАЛО

Найгірша книжка

Вийшла маленька книжечка Е. Іренка „Нариси вуглем“. Оповідання ніби. Ось кілька уривків:

...кругом було спокійно, цинічно спокійно.. (стр. 6.)

...упала мраморна колона — віра в щастя, упало й повійка — мое життя (стр. 13.)

.. — Скажі пані, най перестануть грати. Зівнув, заснув (ст. 19.)

... Зайшов до ресторанчику. — Сивухи! Над ранком ледви доплентався до мешкання, до Академії Мистецтв. В пів року помер.

Однак на жаль не автор. Автор жие, а мій приятель критик збожеволів. Він ходив біля мешкання Академії Мистецтв і був цинічно спокійний. Відтак увійшов до середини, зажадав сивухи й нахилиючися до уха секретаря сказав: Скажі пані, що повійка упало. Зівнути не вспів — каретка швидкої допомоги відвезла його до дому божевільних.

Поезія і „Нарід“

Український варшавський недільник „Нарід“ містить в 1. числі на стр. 4. того рода поезії:

Гандзя-душка бараболь
На вечерю вярить

Самаж думас: Чи батько
Передплатить „Нарід“.

— Батько добрий — каже мати —
Хоч часом посвάρить
Ще й сьогодні гроші вишле
На наш любий „Нарід“.

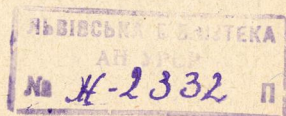
Шановні читачі

Потисніте когонебудь
Хай дурницю вшкварить
Будьте певні: видрукує
Вам варшавський „Нарід“.

Забуті галицькі вчені

В ч. 68. „Америки“ находимо прецікову новинку: „Галицькі учені в Києві. До Києва приїхав зі Львова голова Наукового Тов ім. Шевченка Др. К. Трильовський.“

Щойно сьогодні діждався Др. К. Трильовський признання: за його наукові праці в американському календарі „Надія“ з 1925 р. редакція „Америки“ узнала його не чимнебудь иншим а головою. Зміст його соціологічних статей надзвичайно глибокий: в першій він описує і подає причини та творить заключення, чому галерії підчас коронування Миколи II. завалилися під натиском товпи, а в другій „Мала робота“ радить оснувати „Тарасів Союз“ і пятковою систе-



мою поширити „Кобзаря“ в кожному домі, бо Русин не вмів шанувати книжки й щойно як купить „Кобзаря“ по п'ятковій системі, то тоді можна закладати основи під конспіративну організацію. І тому редакція „Америки“ зробила його не чим іншим Наукового Тов. ім. Шевченка, а головою.

Шляермахер у „Чар-зіллю“

В „Чар-зіллю“ ч. 4. на стор. 12. находимо 9 заповідей п. з. „Десять заповідей для жінок“ Шляермахера, а при ньому дати 1867—1834.

Після редакції „Чар-зілля“ Шляермахер уродився маючи 34 роки, а помер при кінці 1 року життя. Він ніколи не думав про „Чар-зілля“ і написав тільки 9 заповідей для жінок. Але він був філософ і знав, що завжди в редакції є люди, що мають по 34 р., пишуть дурниці і не вміючи числити не вмирають, а друкуючи 9 пишуть 10. І ті люди не вмирають при кінці 1 року життя, а живуть до 90-ти. Бідний Шляермахер!

Сміх крізь сльози

В статті Дм. Донцова „Keep Smiles“ в „Смолоскипах“ ч. 2. ст. 21.

находимо таке: „Ви думаете, що робив Ліндберг, як прилетів до Парижу? Їв? Ні! Пив? Ні! Він сміявся!“

В „Новому Часі“ зноваж Ліндберг по приїзді до Парижа ні їв, ні пив, ні сміявся, тільки... плакав!..

Мій знакомий розказує, що Ліндберг по приїзді до Парижа, вийшовши з літака, мав конвульсивно викривлене лице й не привитавшись з ніким побіг до гаражу. Щойно по хвилині вийшов усміхнений, маючи на собі інше вбрання.

„Страшна потопа“

В „Правді“ з 11. вересня 1927. п. з. „Страшні повені“ находимо таку жахливу відомість:

Яка страшна це потопа свідчить найяркше це, що Дністер, якого ширина виносить **пять метрів**, розлився на **сім кілометрів**, себто на **дві милі**.

Страшна потопа! Уявіть собі ширина редакції „Правди“ виносить 7 метрів, себто 4 кілометри, а висота начального редактора 75 см. себто 1/2 милі. О скількиж візьмете під увагу знання автора статті й ректора, то можете собі уявити, яку вони собі зробили потопу!

ВЖЕ ВИЙШЛА З ДРУКУ

НОВА КНИЖКА БІБЛІОТЕКИ У. Х. О.

ЖИТТЯ СВЯТИХ

КИРИЛА і МЕТОДІЯ

написана Преосвященним Діонізієм Ніярадї
гр-кат. єпископом Крижевацьким (Югославія).

Життєпис цих Великих славянських Апостолів повинен знати кожний українець і українка. ● Книжочка написана дуже займаючо і приступно. ● Замовляйте до бібліотек читальняних, гарохіяльних і домашніх. ● Ціна тільки 80 сот., з почт. поруч перес. 1 зол 20 с ● Замовляйте на адресу:

Адміністрація «НОВОЇ ЗОРІ», ЛЬВІВ, ул. Сапїги ч. 26.

1р

ПРОВЕРЕНО

С/Ф. 19 87

Обов'язком кожного Українця-державника є
запренумерувати свій журнал

„ПОСТУП“

ВІСТНИК ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

Виходить що місяця у Львові. Восьмий рік видавництва. 20 вел. аркушів збільшеного формату в рік.

В журналі „Поступ“ писали у 1927 р.:
Д. Бандрівський, І. Гладилевич, Ю. Дарган,
Др. В. Заїкин, Др. В. Залозецький,
І. Кухта, Др. Крипякевич, В. Липинський,
В. Лімниченко, Др. І. Лоський, Др. Г. Лужницький,
В. Монкевич, А. Монрезор,
Др. О. Назарук, О. Петрійчук, С. Семчук,
М. Фірак, С. Чесина та багато ін.

*

Крім поезій та оповідань, містить „Поступ“ також статті з області політики, релігії, філософії, літератури та соціології, а також широку бібліографію.

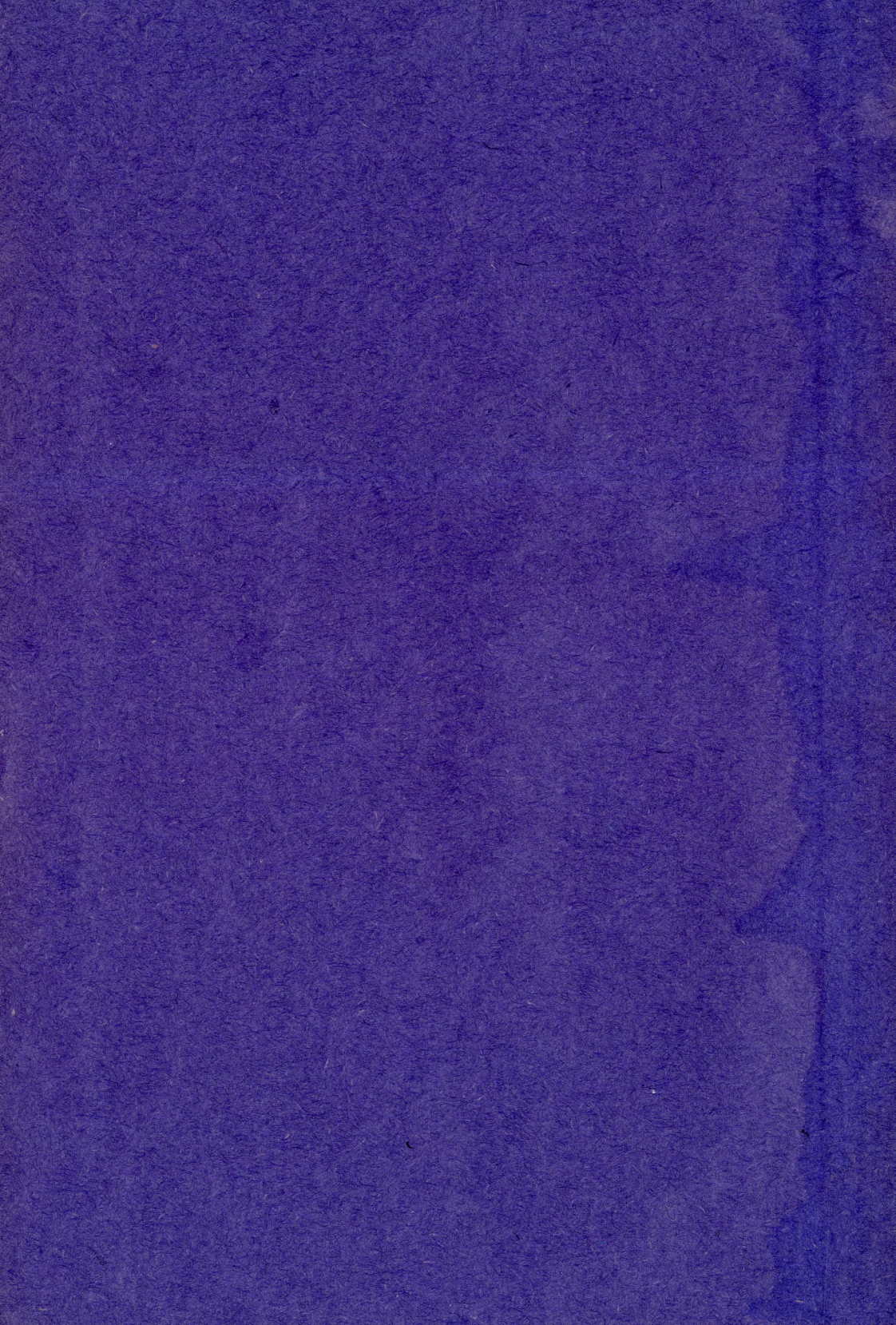
*

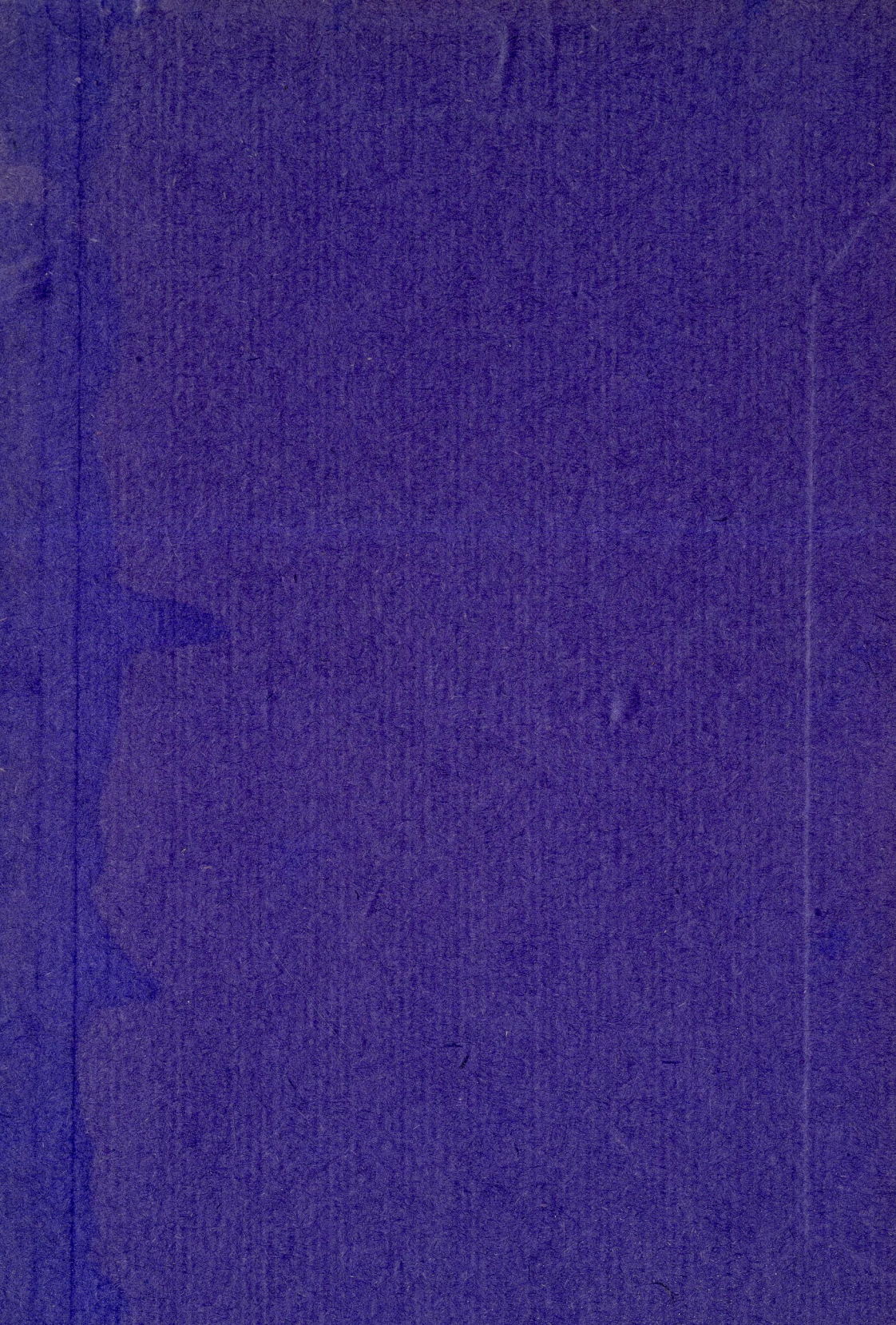
„Поступ“ читається цікаво; кождий читач знайде в ньому попри розраду теж і поважну думку, звернену на найживотніші проблеми сучасного та щиру волю спрямовану до сотворення єдиної, вільної, державної України.

РІЧНА ПЕРЕДПЛАТА „ПОСТУПУ“ коштує 10 золотих,
ПІВРІЧНА 5 зол. ДЛЯ ЗАГРАНИЦІ річно 2 долари.

Гроші і замовлення слати по адресі:

„ПОСТУП“ ЛЬВІВ, ул. САПЕГИ 26|1.





2332
2332 2 / 1925

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.

ЖС-14. ^{III} 988
1927-1-10

1